

K 166 545
3

ა. გვანდიაძე

„განდუგვილის“ ენის
სვილისვიკური ანალიზი

ა. გ. ვ. ნ. ც. ა. ძ.

„განდებების“ ენის
სტილისტიკური ანალიზი

545911

საქმე-2000

საქმე-2000
შემოწმებულია

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1976

საქართველოს საბ. სბ. მ.
ფსქოლოგიური
მეცნიერებები

8 Г1

899.962.1.092 [კავებაჲ ილ.]

ა 456

1) ჯვჯვად, იღია „ვანდელი“

2) ქართული მუსიკის ენა

3) ქართული ენის სტილისტიკა

წიგნში მოცემულია „ვანდელის“ ენის სტილისტიკური ანალიზი, როგორც ფუნქციური სტილისტიკის ნიმუში. იგი განკუთვნილია საშუალო სკოლების ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთათვის; დიდ დახმარებას გაუწევს ფილოლოგ სტუდენტებსაც.

Александр Эрастович Гвенцадзе

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЯЗЫКА
ПОЭМЫ И. Г. ЧАВЧАВАДЗЕ
«ОТШЕЛЬНИК»

(на грузинском языке)

Издательство Тбилисского университета

Тбилиси, 1976

60501-2000
თბილისის უნივერსიტეტი

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1976

60501

Г _____

М 608(08)—76

სქი

პოემა „განდევნილი“

„განდევნილს“ იდეურ-მხატვრული ღირებულებით საპატიო ადგილი უკავია ი. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში. პოემის შინაარსი და საკითხის გადაწყვეტა აგრძელებს მწერლის სხვა ქმნილებებში გამოხატულ თვალსაზრისს.

„კაცია-ადამიანის?!“ ლუარსაბ თათქარიძე ადამიანებთან დარჩა, მაგრამ ის მაინც გარიყულია, რადგან საზოგადოებისთვის არავითარ სასარგებლო საქმეს არ ეწევა; იგი უარყოფითია ყოველგვარი თვალსაზრისით, — თავისი კლასისათვისაც კი უბედურებას წარმოადგენს — ლუარსაბებმა დააჩქარეს ბატონყმობის მოსპობა-გაჩანაგება.

„განდევნილს“ მწირი თითქოს ყურადღებას იმსახურებს ფაქიზი კდემამოსილებითა და თავისი რწმენისადმი უსაზღვრო გატაცებით, მაგრამ ცხოვრებიდან გაქცევით შებღალა ადამიანის მოვალეობა და უფსკრულიაყენ მიანიშნებს მოღვმას.

ილია ჭავჭავაძემ ამაღლებული ოსტატობით დაგვანახა დამარცხება იმ ადამიანისა, რომელიც საზოგადოებას გაექცა და შორიდან პასიურად უცქერის საწუთროს ავ-კარგს, ადამიანისა, ვისაც „ქვეყნის ტკივილით არ სტიკია გული“; ვისაც დავიწყებია, რომ „ქვეყნად ცასა ღვთად მოუცია მარტო მამული“.

რა მოუვა საზოგადოებას, განდევნილობამ მასობრივი ხასიათი რომ მიიღოს? ამ კითხვაზე პასუხის ვაცემა ადვილია: ადამიანთა საზოგადოება გამოიფიტება, დაეცემა და მოისპობა.

საზოგადოების ბედ-იღბალი ისაა, რომ მასში ყოველთვის მოიძებნება „ღვთიური ნაპერწკლით“ აღზნებული ადამიანი, რომელიც შეამჩნევს და დაგმობს სოციალურ უსამართლობას:

„ხოლო აქაც კი ვრდომილთ შორისა
ღვთის ნაპერწკალი ზოგჯერა კრთების,
ქვეყნის წარხდომას გული ზოვისა
შეებრძვის და არ ემორჩილებს“ (ილია).

სწორედ ასეთი იყო ილია ქავჭავაძე, რომელმაც გზა გაუწაღდა მამულიშვილებს ადამიანური სიცოცხლისათვის. ასეთი ჯანსაღი იდეოლოგიის ჩვენებისათვის მწერალს არაფერი არ დაუზოგავს.

„განდევილს“ ილია ქავჭავაძის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ნაწარმოებში ენის ყველა საშუალება მიზნობრივად გამოყენებული, რათა მიღწეულ იქნეს იდეურ-მხატვრული ჩანაფიქრის ამალღებულად ჩვენება.

პოემა „განდევილი“ შეიცავს 28 თავს, 27 თავი ცალ-ცალკე ერთეულს წარმოადგენს, 28-ე თავი ორადაა გაყოფილი.

პოემის ყოველ თავში 20-20 სტრიქონია; სულ ნაწარმოებში 560 სტრიქონია.

თითოეულ თავში საშუალოდ 90—100 სიტყვაა, სულ კი პოემაში დაახლოებით 2550-მდე სიტყვა-ერთეულია.

ასეთი მცირე მოცულობის ქმნილებაში 450-ზე მეტი მავალითია, სადაც გამოყენებულია ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობები ანუ სტილური ნიშნები.

პოემა აგებულია ათმარცვლიანი სალექსო სტრიქონებით.

* * *

ამ ნაშრომმა რომ თავისი დანიშნულება გაამართლოს, აუცილებელია გათვალისწინებულ იქნეს რამოდენიმე შენიშვნა:

ლინგვისტური სტილისტიკა სწავლობს მეტყველების (ენის) სტილისტიკურ მხარეს. სტილისტიკური კატეგორიების ანუ განსაკუთრებული შესაძლებლობების ერთობლიობა განსაზღვრავს ენის სტილის ხასიათს.

მეტყველების საშუალებები შეიძლება დავყოთ ორ ჯგუფად: პირდაპირი (ძირითადი) და განსაკუთრებული შესაძლებლობები.

განსაკუთრებულ შესაძლებლობებად მიჩნეულ უნდა იქნეს ომონიმის, სინონიმის, გამეორებისა და მოდალობის ხერხები.

ლინგვისტურ სტილისტიკას აქვს თავისი თეორიული საფუძვლიანი სადაც განიხილება საგნისა და ამოცანების საკითხები, სტილისტიკის ადგილი სხვა მეცნიერებათა შორის, მოცემულია სტილისტიკური კატეგორიების დახასიათება და სხვ. თეორიული სტილისტიკა შეიძლება ჩამოყალიბდეს ზოგადი სტილისტიკის სახით¹.

ლინგვისტურ სტილისტიკაში გამოიყოფა აგრეთვე მეორე ნაწილიც, რომელიც ცნობილია „პრაქტიკული სტილისტიკის“ სახელწოდებით.

ე. წ. „პრაქტიკულ სტილისტიკაში“ უფრო ხშირად მეტყველების (ენის) კულტურის ცალკეულ საკითხებს განიხილავენ. უმჯობესი იქნება, რომ ამ ნაწილისათვის გამოვიყენოთ გამოთქმა — ფუნქციური სტილისტიკა.

ფუნქციური სტილისტიკის მთავარი საშუალებაა ანალიზი. ფუნქციური სტილისტიკის შესწავლის საგნად შეიძლება გახდეს ცალკეული მიწერის, ცალკეული ნაწარმოების, ცალკეული მიმართულების ან ეპოქის ენა. ცხადია, ამ შემთხვევაში ფუნქციური სტილისტიკა მიმართავს ანალიზს.

ამ წიგნშიც ნაჩვენებია ერთ-ერთი ნაწარმოების — „განდეგლის“ — ენის სტილისტიკური ანალიზი.

¹ ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974.

I. სტილისტიკური ოპონიშია

მეტყველების ერთეულად სიტყვის არსებობაა მისი ჩვეულებრივი ანუ პირდაპირი (ძირითადი) მნიშვნელობა და სათანადო ფუნქცია. ყოველ სრულმნიშვნელოვან სიტყვას მოეპოვება პირდაპირი მნიშვნელობა, რადგან „სიტყვის მნიშვნელობა მდგომარეობს მითითებაში ობიექტური სინამდვილის გარკვეულ მონაცემზე“¹.

ზოგჯერ შთქმელი მიმართავს სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებას: ამ დროს სიტყვის გარეგნული (ბგერითი) სახე არ იცვლება, მაგრამ მისათითებელი ობიექტური სინამდვილე სულ სხვაა. მეტყველებაში ასეთ მოვლენას გარკვეული კანონზომიერება აქვს. სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებას ტროპიზაცია ეწოდება. „ტროპი არის სიტყვის ან სიტყვიერი გამოთქმის საკუთარი მნიშვნელობის შეცვლა მეორით, რომლითაც ხდება მნიშვნელობის გამდიდრება“ (კვინტილიანე)². „სახელწოდების სტილისტიკური გადატანა, სიტყვის ხმარება გადატანითი (არაპირდაპირი) მნიშვნელობით დიდი მხატვრული გამომეტყველების მიზნით“ (ო. ს. ახმანოვა)³.

როგორც ჩანს, სიტყვის (ან გამოთქმის) ტროპიზაცია გულისხმობს პირველადი მნიშვნელობის შეცვლას მეორადით ისე, რომ გარეგნული სახე არ იცვლება. ამრიგად, კონტექსტის შესაბამისად ბგერითად ერთნაირი სახის სიტყვას შეუძლია სხვადასხვა მნიშვნელობის გამოხატვა.

მეტყველებაში (ენაში) დადასტურებულია ე. წ. ოპონიშების არსებობა; ოპონიშებს გარეგნული (ბგერითი) სახე ერთნაირი აქვთ, მაგრამ სხვადასხვა მნიშვნელობას გამოხატავენ: ბარი (მთა-ბარი) —

¹ არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952, გვ. 216.

² Античные теории языка и стиля, М., 1936, стр. 215.

³ Словарь лингвистических терминов, М., 1966.

დაბლობი ადგილი; **ბარი** (თოხი და ბარი) — სამუშაო იარაღი, რეზინისგან
 რებულია, რომ ომონიმები მნიშვნელობითაც და წარმომავლობითაც
 სხვადასხვა ძირის ერთეულებია¹.

ტროპიზაცია თითქოს წააგავს ომონიმის. სიტყვა (ან გამოთქმა) ტროპად გვევლინება, თუ გარეგნული სახის შეუცვლელად ერთ შემთხვევაში პირდაპირ მნიშვნელობას გვიჩვენებს, ხოლო სხვა შემთხვევაში — გადატანითს. ამის საფუძველზე შეიძლება, რომ ტროპიზაციის შედეგად მიღებულ სემასიოლოგიურად დაპირისპირებულ ერთეულებს ეწოდოს სტილისტიკური ომონიმია.

ამის შესაბამისად გვექნება ორი სახეობის ომონიმია: ა) ჩვეულებრივი: **ბარი** — დაბლობი ადგილი; **ბარი** — მიწის დამამუშავებელი იარაღი; ბ) სტილისტიკური: ა) **უღონო** — ფიზიკურად სუსტი ადამიანი (ლონიერის საპირისპირო); ბ) **უღონო** — სოციალურად უუფლებო მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი².

მეტყველებაში ჩვეულებრივი ომონიმების მაგალითები დიდი რაოდენობით არ მოიპოვება³.

სტილისტიკური ომონიმია სხვადასხვა საფუძველზეა შესაძლებელი; ამის შესაბამისად გამოიყოფა ტროპის სახეობები: მეტაფორა, სიმბოლო, მეტონიმია, სინეკდოხა, ენანტიოსემია, ეპითეტი, შედარება, ფრაზეოლოგიური ერთეულები და სხვ.

ამ წიგნში თანმიმდევრულადაა წარმოდგენილი „განდევლის“ ენის სტილისტიკური ომონიმის (ტროპის) მაგალითები.

1. მეტაფორა

ტროპისათვის დამახასიათებელი ნიშნები განსაკუთრებით მკვეთრად ჩანს მეტაფორაში: „მეტაფორას უმაღლესი ხარისხით ახასიათებს სიცხადე, სასიამოვნო და სიახლის მშვენიერება და მისი გადმოღება სხვისგან არ შეიძლება“ (არისტოტელე)⁴. „მეტაფორა

¹ არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952, გვ. 190.
² ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974, გვ. 42.
³ ა. ლონტი, ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები, თბ., 1971, გვ. 54.
⁴ Античные теории языка и стиля, М., 1936, стр. 221.

ანიჭებს მეტყველებას უდიდეს სიციხადესა და ბრწყინვალეობას, ქოს ისინი იფრქვევიან ვარსკვლავებიდან“ (ციცერონი)¹.

მეტაფორა ტროპის ისეთი სახეობაა, რომელშიც სიტყვის გადატანით გამოყენების საფუძველს მსგავსება წარმოადგენს. მეტაფორიზაცია, როგორც ტროპიზაციის ძირითადი სახეობა, განსაზიერებას პოულობს სხვა შესაძლებლობებშიც, მაგალითად: მეტაფორის ელფერი მკვეთრად ახასიათებს ეპითეტს, სიმბოლოს, პერიფრაზს, ფრაზეოლოგიზმებსა და სხვ.

მეტაფორა წარმოადგენს სტილისტიკური ომონიმის ისეთ საშუალებას, რომელშიც მკვეთრად მკლავნდება აგრეთვე მოქმელის შემფასებლობითი დამოკიდებულება საგნებსა და მოვლენებზე.

ცალკეული ნაწარმოების ენის სტილისტიკური ანალიზისას უფრო მართებული იქნება მეტაფორების წარმოდგენა სალექსიკონო წესით: აქაც „განდევილის“ ენის მეტაფორები ანბანზეა დალაგებული.

ბორკილი — შემბოჰველი:

იგი ტყვე არის წუთის-სოფლისა
და ეგ ყოველი მის ბორკილია.

გასვლა — გარდაცვლა:

გასულან ამა ჰვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა...

გვამი — არსება, აღამიანობა:

და გვამი მისი ცოდვილ ფიქრთაგან
იმ დღიდგან აღარ შეძრწუნებულა.

მადლი — სიკეთე, ჭილდო:

არა და არა!... არ აიყრის მადლს,
და სულს, ღვთისგან უკვე მიჩნეულს...

მამანი — განდევილები, მწირები:

გასულან ამა ჰვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა...

¹ Об ораторском искусстве. М., 1963, стр. 45.

მ ა რ თ ა ლ ი — წმინდანი, რწმენისთვის დატანჯული:

აქ ჰღირსებთან მ ა რ თ ა ლ თ ა თ ანა
საენახსა მას საუკუნოსა:

მ ს ო ფ ლ ი ო — ცხოვრება, საწუთრო:

ზედ ვტყობოდა, რომ სული მისი
სულ სხვა მ ს ო ფ ლ ი ო ს შეჰხიზნებოდა

მ ო რ თ ვ ა — გამშვენიერება, გალამაზება:

რა გაძლიერდა, ცეცხლისა შექმა
ბნელი სენაკი სინათლით მ ო რ თ ო .

მ ო ს ხ ლ ე ტ ა — მოწყვეტა, მოშორება:

შევხედე თუ არ იმ მზეს, იმ ცასა,
გავშტერდი, ვეღარ მ ო ვ ს ხ ლ ი ტ ე თვალი.

ს ა უ ნ ჯ ე — სიმდიდრე, სილამაზე:

თითქო თვით მადლსა შვენებისასა
თვისი ს ა უ ნ ჯ ე აქ დაჰბნევია...

ტ ყ ვ ე — მორჩილი:

ყველაზე უფრო სული ტყბილია,
იგი ტ ყ ვ ე არის წუთის-სოფლისა...

ტ რ ფ ო ბ ა — სიყვარული:

დახე მის ტუჩთა! ... თვით ტ რ ფ ო ბ ა ს
თვის ნაზი კოცნა ზედ დარჩენოდეს.

უ წ უ თ ი ს ო ფ ლ ო — უადამიანო:

სულისთვის ზორცი გაუწირნია,
უ წ უ თ ი ს ო ფ ლ ო დ მარტოკა სძლებსო...

უ დ ა ბ ნ ო — უსიცოცხლო, უკაცრიელი:

ბოლოს ჰკითხა მან — „ეინა ხარ, შვილო?
ამ უ დ ა ბ ნ ო შ ი რამ მოგიყვანა?“

წ უ თ ი ს ო ფ ე ლ ი — ცხოვრება, საზოგადოება:

მოვშორდი, შევილო, წუთის-სოფელსა
და რაღას ვაქნეუ იმის გამოა-ცელას!

განყენებული წუთის-სოფლისგან
აქ სული მისი აღუვაებულა.

წ ა რ ლ ვ ნ ა — დაღუპვა:

მერე იმ დროს, როს ავდრისაგან
ლამის წ ა ი რ ლ ვ ნ ა ს მთელი ქვეყანა?

ჯ ა დ ო — ძალა:

სავსე შევენების ჯ ა დ ო თ ი, გრძნებით,
ნაზად, ამაყად ცეცხლა-პირს იჭდა.

იმა ღიმილის გრძნეული ჯ ა დ ო
ზედ დასაქდომად კოცნას იწვევდა...

ცხადია, „განდუგელის“ ენაში გამოყენებული ყველა მეტაფორა აქ არაა წარმოდგენილი. ზოგიერთი მეტაფორა სიმბოლოს მაგალითადაც გამოდგება. გარდა ამისა, მთელი რიგი ზმნები მეტაფორულია და სინონიმების წრეში მოთავსდება.

2. ს ი მ ბ ო ლ ო

სიმბოლო არის საგნის ან მოვლენის პირობითი ნიშანი: მ ტ რ ე-
დ ი — მშვიდობის სიმბოლოა. ზოგჯერ სიმბოლურობა საგანთა
პირობითი განლაგებით აღინიშნება; ამ შემთხვევაში სიმბოლო და ექ-
ბლემა ერთმანეთს უდრის: ჩაქუჩისა და ნამგლის ერთად გადაჭდობა
ნიშნავს მუშებისა და გლეხების კავშირს. მაგრამ სიმბოლურობა, რო-
გორც სტილისტიკური ომონიმიის ერთ-ერთი სახეობა, ცალკეული
სიტყვის ან გამოთქმის შინაარსში თავსდება.

ბ ე თ ლ ე მ ი — ღვთის სადიდებელი ადგილი:

და იმ ყინულში შეთხრილს ღვთის ტამარს
ბ ე თ ლ ე მ ს უწოდებს დღესაცა ერი.

ე ბ ა ნ ი — საღვთო ქნარი:

ეხლა სულ სხვაა მის გულის ძგერა!...
ეხლა მის გული თითქოს ე ბ ა ნ ს ცემს...

ეშმაკის მახე — ბოროტება:

სად თვით სიტურფე და სათნოება
ეშმაკის მახე და ცდუნებაა.

თვისტომი — ნათესავი:

ნუთუ თვისტომი, ტოლი და სწორი
ყველა ვუღიღამ ამოვიღა?

ძეკაცის — აღამიანი:

თუ ძეკაცის, რამ მოიყვანა
ამ დროს, ამ ღამეს ჭვეყნისა რღვნისას?

3. მატონობია

მეტონომია ტროპის ისეთი სახეობაა, როდესაც სიტყვის პირველადსა და მეორად ფუნქციებს შორის არსებობს დამოკიდებულება-მიმართების ხასიათის განმსაზღვრელი საფუძველი.

ზურგი — ზურგით წასაღებ-მოსატანი:

— შეშა არა გაქვს? — ჰკითხა სტუმარმა:—
მოიტა, ცეცხლი ავანთო ერთი.
ხვალ თუნდ მთელს ზურგს მე ამოგიტან,
ოღონდ დღეს გავთბე, შენ შენი ღმერთი.

მარჯვენა — ძალა, ღონე:

ღვთით არ-განწირულს ყველგან წინ უძღვის
მისი მარჯვენე შემწყნარებელი.

4. სინეკდოხა

სინეკდოხაში გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენების საფუძველია პირველადი და მეორადი ფუნქციების რაოდენობითი მიმართება: მხოლოდობითი რიცხვის ფორმით გამოიხატება მრავლობითის შინაარსი, ნაწილით — მთელის ან პირიქით¹.

¹ Г. Л. Абрамович, Введение в литературоведение, М., 1970, стр. 182.

ც ხ ვ ა რ ი — ცხვრები, ცხვრის ფარა:

ბალახმა ცხვარი ამოიტყუა
და მეც ამოვეყ ფარასა ცხვრისას.

დავლუბე ცხვარი მე მამის ურჩმა.

ე რ ი — აღამიანები:

და ის ადგილი, ის არე-მარე
ესოდენ წმინდად სწამს დღესაც ე რ ს ა.

ქ ე რ ი — ბინა, თავშესაფარი:

რა დროს კითხეა? შემობრალე მე
და ნუ დამიჭერ ქ ე რ ს ა, ბინასა.

5. ე პ ი თ ე ტ ი

წინადადების წევრს ზოგჯერ მოეპოვება ამხსნელი; მაგალითად, განსაზღვრება არის სახელით გამოხატული წევრის ამხსნელი. ამხსნელი შეიძლება ახლდეს ზმნით ან ნაზმნარი სახელით გამოხატულ წევრსაც; ასეთია: გ ა რ ე მ ო ე ბ ე ბ ი და უ ბ რ ა ლ ო დ ა მ ა ტ ე ბ ა. „რაც ზედსართავია არსებითი სახელისათვის, იგივეა ზმნი-ზედა ზმნისათვის...“ (ა. შანიძე)¹.

აღიარებულია, რომ ეპითეტი არის „მხატვრული განსაზღვრება“, ე. ი. ყველა განსაზღვრება არ ითვლება ეპითეტად; ამრიგად, შეიძლება შემდეგი კლასიფიკაცია: ა) ჩვეულებრივი განსაზღვრება და ბ) „მხატვრული განსაზღვრება“.

„მხატვრული განსაზღვრების“ ფუნქცია სტილისტიკურია; ამიტომ შეიძლება მას ეწოდოს სტილისტიკური განსაზღვრება. სტილისტიკურ ფუნქციას ასრულებს აგრეთვე ზოგიერთი გარემოება და უბრალო დამატება. ამის შესაბამისად უნდა გამოიყოს სტილისტიკურ ამხსნელად გამოყენებული გარემოებები და უბრალო დამატებები. შეიძლება, რომ ყველას ერთად ეწოდოს სტილისტიკური ამხსნელი ანუ ეპითეტი. ამრიგად, ეპითეტის ცნებაში თავს იყრის სტილისტიკური განსაზღვრება, გარემოება და უბრალო დამატება.

¹ ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973, გვ. 587.

სტილისტიკური ამხსნელი სტილისტიკური ომონიმის ანუ ტერმინის ერთ-ერთი სახეობაა. ეპითეტში სათანადოდაა წარმოდგენილი მეტაფორიზაციის ნიშნები; ეპითეტი მკვეთრად აყლავნებს მთქმელის შემფასებლობითს დამოკიდებულებას საგნებსა და მოვლენებს, მოქმედებებსა და მდგომარეობაზე.

ტრადიციულად ეპითეტად მიჩნეულია ცალკეული სიტყვები როგორც ამხსნელები. მაგრამ დაკვირვება ცხადყოფს, რომ სიტყვა-ეპითეტს დამოუკიდებლად სტილისტიკური ფუნქციის შესრულება არ შეუძლია. ეპითეტი არის მეტყველების განსაკუთრებული შესაძლებლობა, ამიტომ მას სჭირდება განსაკუთრებულ კონტექსტში არსებობა. სიტყვა „ნაზი“ შეიძლება მოგვევლინოს ჩვეულებრივ მსაზღვრელად, მაგრამ აქ: „თვით ნ ა ზ ი კოცნა ზედ დარჩენოდეს“ — ეს სიტყვა ნამდვილად განსაკუთრებულად არის გამოყენებული, ვინაიდან ნ ა ზ ი კოცნა მთელი გამოთქმის სახით სტილისტიკური ერთეულია¹.

ამრიგად, ყველა სტილისტიკურ ამხსნელს შეიძლება ეწოდოს ეპითეტი. პირველ რიგში ეპითეტების დაჯგუფება შეიძლება იმის მიხედვით, თუ რომელი ამხსნელია იგი; გვექნება ასეთი კლასიფიკაცია: განსაზღვრება-ეპითეტი, გარემოება-ეპითეტი, დამატება-ეპითეტი². თვითუფლ ამ ჯგუფში ცალკეული მაგალითები შეიძლება დალაგებულ იქნეს სალექსიკონო წესზე.

ა) განსაზღვრება-ეპითეტი

და რა იხილა კვლავ იგი მწირმა,
დაუცხრა სული აქოთებულნი...

ჰძრწის, მაგრამ იგი ძრძოლა სად არის,
ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი!

— დავრჩენილიყავ, მერე ვინ იცის,
გავალწევდი-ლა ამ ღამეს ბედშავს?...
გულში სთქვა მწირმა: ძეა კაცისა
და არა მავნე, ბოროტი სული.

¹ Л. И. Тимофеев, Основы теории литературы, М., 1966, стр. 215.

² ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974, გვ. 49.

— რა მექნა ბეჩავს... საბრალო თავი
სად შემეფარა, გადამერჩინა?

ჰვეანდა წმინდანსა იგი წამებულს,
მრავალგზის ტანჯულს და ტანჯვათ ზედა
ძლევა-მოსილსა და განდიდებულს.

გასაოცარი რაღაც შვენება
განდევლის თვალ-წინ წარმოედგინა...

და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი...

„უბედურსაო“?! ეგ ხომ სიტყვაა
გული-ტყენის და სამღერავისა!

და რაღაც ძალით ქალზე კვლავ დარჩა
თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებული.

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ორბნი, არწივი ვერ შეჰხებია...

და დაწყნარებულს წუთის-სოფელსა
დილის ნიავი დაჰქროდა ნელი.

დიდ-ხანს დასცქერდა.. ნეტა რა სხივი
გულს ჩაეფინა ნელი და თბილი!...

და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი,
ვითა ლელესა მას გლოვისასა.

ძილში ჩაყოლილს ფიქრს, თუ ოცნებას
ბაგე გაეპო ლადის ღიმილით.

სახე გამხდარი, კუჭტი და მწყრალი
სიწმინდის მადლით დაჰმშვენებოდა.

და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი...

თვით შური, მტრობა ვერ უპოვიდა
ქალს მშვენიერსა ვერაფერს ნაქლსა.

„დაგძლიე თუ არ!... ეს ვინ გაჰკივის
გაზარებული იმის მკედარ გულში!

ზე აიხედა.. დედა-ღეთის ხატსა
მავედრებელი შეჰმართა თვალი...

გულში სთქვა მწირმა: ძვა კაცისა
და არა მავნე, ბოროტი სული.

თითქო ნელისა სიხარულითა
სამოთხის ღია კარს შეჰხარინ...

დახე მის ტუჩთა! ... თითქო თვით ტრფობას
თვის ნაზი კოცნა ზედ დარჩენოდეს.

დიდ-ხანს დასცქერდა. . ნეტა რა სხივი
გულს ჩაეფინა ნელი და თბილი!...

ქალს კვლავ ეძინა ნეტარის ძილით...

სახე გამხდარი, კუშტი და მწყურალი
სიწმინდის მადლით დაჰშვენებოდა.

განდეგის თვალ-წინ წარმოედგინა:
ყმაწვილი ქალი, საცხე სიცოცხლით..

მიმოიხედა თვის გარს საბრალომ,
თითქო მტერს ეძებს შემადენელსა.

და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც...

რა მექნა ბეჩავს! ... საბრალო თავი
სად შემეფარა, გარდამერჩინა?

მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი.

და უცოდველის გულის-ტყვილით
ქალს შეაჩერა ტყვექმნილი თვალი.

და ცეცხლის შუქი მის ტურფა სახეს,
ვით საყვარელსა, ზედ დაჰხაროდა.

და რაღაც ძალით ქალზე კვლავ დარჩა
თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებული.

ჰძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის.
ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი!

სად უდაბურსა მას მყუდროებას
კაცთ ვრიაშული ვერ შესწვდენია..

ამა უბიწო დიადის ხილვით
წარტყვენილ იქმნა განყენებული...

და უცოდველის გულის-ტყვილით
ქალს შეაჩერა ტყვექმნილი თვალი.

მართლა, უნდობი ყოფილა ეს მთა!

„ხსნა ყველგან არის... ხოლო გზა ხსნისა
ესეთი შერგო მე... უბედურსა...“

იქ, სად უწინავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქების და ღალადების...

და ვით ყრმა ვინმე, ღალადების ხმით,
შესაფარებელს ბინას ითხოვდა.

იქ, სად უწინავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქების და ღალადების..

მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი...

ღვთით არ-განწირულს ყველგან წინ უძღვის
მისი მარჯვენე შემწყნარებელი.

არ შეჰკადრებს ღმერთს იგი სამდურავს!
არ გასწირავს სულს შევედრებულსა!

ყმაწვილი ქალი, სავსე სიკოცხლით,
სავსე შევენების ჯადოთი, გრძნებით...

და გვაძი მისი ცოდვილთ ფიქრთაგან
იმ დღიდგან აღარ შეძრწუნებულა.

თითქო ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს
დღეს მას საშინელს განკითხვისასა.

თუ მაცდური ხარ, სჩანს, ღმერთს სწადიან
მწირი ცოდვილი დღეს გამომცადოს.

ნუთუ მის ცოდვით თვით წმინდა ხატი
ამ ცოდვილ სახედ გარდაქმნილია?

კვლავ ჰნახა იგი ცხოველი ხატი..

ნუთუ მის ცოდვით თვით წმინდა ხატი
ამ ცოდვილ სახედ გარდაქმნილია?

სად ცილი, ზაკვა, ძულეზადა ჰხდის
წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.

მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი...

ლოცვით და მარხვით ხორც-უძღურ-ქმნილი
ჰგვანდა წმინდანსა იგი წამებულს...

ნუთუ ღვთის-მშობლის საფარველ-ქვეშეც
წყულელი ხორცი არ დაწყნარდება!..

რად არ დადგება რად არა სცხრება
იგი ნიშნ-გების წყეულთ ხარხარი!

ხატის ხილვა სურს და იგივე.. იგივე...
ქალი წყეული თვალთ ელანდება!

და ხორცთუხმელი მზის სხივი იგი
უფლის ბრძანებით ზედ შეირჩენდა.

ბ) გარემოება-ეპითეტი

გარემოება არის შემასმენელზე დართული წევრი, ე. ი. შემას-
მენლის ამხსნელი. მეტყველების ნაწილი — ზმნიზედა — გარემოე-
ბის გადმოცემას ემსახურება. ზმნიზედის ფუნქციით ზოგჯერ გვევ-
ლინება მეტყველების სხვა ნაწილებიც; ასეთ მაგალითებში გარემო-
ება ადვილად გამოხატავს სუბიექტურ იერს და სტილისტიკური
შესაძლებლობის ფუნქციას ასრულებს. ამ ნიშნის მიხედვით გარე-
მოებები ეპითეტის როლში გვევლინებიან.

მაგალითები:

და ის ადგილი, ის არე-მარე
ესოდენ წმინდად სწამს დღესაც ერსა.

სად რასაც ჰხადის მართალი მართლად,
მას უმართლობად ჰქმნის ცოდვის ხელი.

ეგრე ვიდოდნენ დღენი და წელნი,
ეგრე უბიწოდ იგი ცხოვრობდა.

და ეთა ელვამ, ამისა ფიქრმა
გულში ზარცემით მწირს გაუბრინა.

და კისრად იღო, ვით ნება ღვთისა,
სასოებით და გულდამშვიდებით.

ნაზად, ამაყად ცეცხლა-პირს იჭდა,
ვით მინდვრის შველი ყელმოღერებით.

სულისთვის ზორც გაუწირნია,
უწუთისოფლოდ მარტოკა ძღვებსო...

ადგა და უცებ ძრწოლით, კანკალით
პირქვე დაემხო ღვთის-მშობლის წინა

ამა მივარდა, ზღუდის პირს დადგა
და მწყურვეალეებით უცქერის მთის წვეკრს...

გულზე მოეშო... კვლავ სასოებით
დედა-ღვთისასა მიაპყრო თვალი...

კვლავ ნაბა იგივე ცხოველი ხატი
მადლით, ნუგეშით გადმომზირალი.

ერთი საშინლად შეჰბღავლა ღმერთსა
და იქავ სხივ-ქვეშ უტევა სული.

გ) დამატება-ეპითეტი

უბრალო დამატება, როგორც მეორეხარისხოვანი წევრი, მიჩნეულ უნდა იქნეს ზმნა-შემასმენელის ამხსნელად. ზოგჯერ უბრალო დამატება გარეგნული ფორმით წააგავს გარემოებებს, მაგრამ მათი გარჩევა ადვილია კითხვების საშუალებით. რა თქმა უნდა, დამატება-ეპითეტი მაშინ გვაქვს, თუ მასში ეპითეტის დამახასიათებელი ნიშნები ჩანს, ე. ი. მეტაფორულია და სტილისტიკურ ფუნქციას ასრულებს.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი :

იმათი ღვაწლით იმ ტაძრის მადლი
მთიულთა შორის ყველგან განთქმულა.

ღღე და ღამ ლოცვით, გოდებით, ვევემით
ზორცი სულისთვის უწამებია.

სახე გამხდარი, კუშტი და მწყრალი
სიწმინდის მადლით დაჰშვენებოდა.

განდევლის თვალწინ წარმოედგინა:
ყმაწვილი ქალი, სავსე სიციცხლით,
სავსე შევენების ჯადოთი, გრძნებით...

მის თვალთა ელვით, ღაწვთა შექვვენით,
გულ-მკერდის რხევით ვინ არ ათრთოლდეს...

ქალს კვლავ ეძინა ნეტარი ძილით..

ბაგე გაეპო ლაღი ღიმილით...

არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
ხორცს, ესოდენ ღვაწლით და ტანჯვით
ძლეულს.

ლოცვით და მარხვით ხორც-უძღურ-ქმნილი
პევანდა წმინდანსა იგი წამებულს.

6. შედარება

შედარება, როგორც მეტყველების საშუალება, გამოყენებულია ენის ყველა ტიპში. შედარება-წინადადებაში შესადარებელი მხარეები დატოლებულია ერთმანეთთან, რათა ერთ-ერთის ნიშან-თვისებებით დახასიათდეს მეორე. არსებობს მოსაზრება, რომ თითქოს შედარებაში მთქმელისათვის ნაცნობია ერთი მხარე, რომლითაც განსაზღვრავს მეორე, უცნობ მხარეს. ასეთი თვალსაზრისი არ უნდა იყოს სწორი, რადგან შედარების აგების პრინციპი ამას არ აღასტურებს¹. უფრო მართებული იქნება, თუ ვიტყვით, რომ შედარებაში მთქმელისათვის ორივე მხარე ნაცნობია, მაგრამ ერთ-ერთის ნიშან-თვისებები საზომადაა გამოყენებული მეორის დასახასიათებლად:

უცებ შემემთხვა იქავ ადარი,
სეტყვა ტყვიასებრ წამოეშინა.

მთქმელის მიზანია, რომ განსაზღვროს სეტყვის სიხშირე და ძალა. ეს მოვლენა მან უშუალოდ ნახა, ე. ი. ნაცნობია, ხოლო ახლა ცდილობს გამოიხატოს გარკვეული საზომი. მთქმელისათვის მანამდე კარგადაა ცნობილი, თუ როგორია ტყვიის წამოშენა. ამრი-

¹ А. И. Ефимов, Стилистика русского языка, М., 1969, стр. 224.

გად, ნაცნობი მხარეების დატოლებით ერთ-ერთი კომპონენტი ნიშან-თვისებები გადააქვს მეორეზე და ახასიათებს მას.

შედარება არის მეტყველების ისეთი შესაძლებლობა, რომელშიც მხარეების ერთმანეთთან დატოლებით ერთ-ერთის ნიშან-თვისებები გამოყენებულია მეორის დასახასიათებლად. ცხადია, კომპონენტების დასატოლებლად არსებობს მსგავსების საფუძველიც.

გვხვდება გამოთქმა: „მხატვრული შედარება“. ამით გამოყოფენ და ანსხვავებენ იმ შედარებებს, რომლებიც გამოყენებულია სიტყვიერი ხელოვნების ძეგლების ენაში. შედარება ყველგან სტილისტიკურ ფუნქციას ასრულებს. ამიტომ ყველგან და ყველა შედარება „მხატვრულია“.

წინადადება-შედარება გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული ერთეულია. ამ პირობის გამო მეტყველების შედარება აღიარებულია ტროპის ერთ-ერთ სახეობად, ე. ი. სტილისტიკური ოპონიმიის მაგალითია.

შედარებაში უხვადაა გამოყენებული ენის ლექსიკური საუნჯე. შედარების სიტყვიერ მასალაში მეტადხდება მოქმედის დავირრვების უნარი საზოგადოებასა და ბუნებაზე, მათი მოვლენებისა და საგნების ცოდნის დონე, მათდამი შემფასებლობითი დამოკიდებულება და სხვ.

უფრო ხშირად სინტაქსური პრინციპით აჯგუფებენ შედარებებს; კერძოდ, იმის მიხედვით, თუ წინადადება-შედარებაში რომელი მაკავშირებელი სიტყვაა გამოყენებული¹.

შედარება არის სტილისტიკური კატეგორია. ცხადია, შედარებათა საკლასიფიკაციო პრინციპი სტილისტიკური უნდა იყოს. შედარებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რასთან (ან ვისთან) არის მიმართებაში შესადარებელი მხარე, ე. ი. როგორ უცქერის მოქმედი საზომად გამოყენებულ კომპონენტს. უფრო მართებული იქნება შედარებების დაჯგუფება იმის მიხედვით, თუ რას წარმოადგენს მხარე, რომლის ნიშან-თვისებებით ხასიათდება შესადარებელი. ამის შესაბამისად შედარებების დაჯგუფება უმჯობესია შემდეგი სახით:

¹ ლიტერატურის თეორიის საფუძველები (კოლექტიური ნაშრომი), თბ., 1972, გვ. 240.

ა) მთქმელი და ბუნების საგან-მოვლენები;

ბ) მთქმელი და საზოგადოებრივი საგან-მოვლენები.

ხოლო ამ მთავარ ჯგუფებში კიდევ გამოიყოფა ქვეჯგუფები; მაგალითად: პირველ მთავარ ჯგუფში შეიძლება შემდეგი ქვეჯგუფების გათვალისწინება:

ა) მთქმელი და მნათობთა სამყარო;

ბ) მთქმელი და ბუნების მოვლენები;

გ) მთქმელი და მცენარეული სამყარო;

დ) მთქმელი და ცხოველთა სამყარო და სხვ.

ა) მთქმელი და ბუნების საგან-მოვლენები

ამ მთავარ ჯგუფში მოხვდება ყველაფერი, რაც ადამიანთა საზოგადოების ნამოქმედარს არ წარმოადგენს. რა თქმა უნდა, ზოგჯერ თითქოს ძნელდება ამა თუ იმ საგან-მოვლენის გარკვეული ჯგუფისათვის მიკუთვნება, მაგრამ სათანადო დაკვირვება ცხადყოფს მათ ადგილს.

მაგალითები:

ფ რ ი ა ლ ო ს ა ე ბ რ ჩამოთლილი აქვს
იმ წმინდანთ სადგურს ყინულის ზღუდე.

და ზედ კარია გამოკვეთილი —
ვით კლდის ნაპრალზედ არ წივიხს ბუდე

და ვითა ელვამ, ამისა ფიქრმა
გულში ზარცემით მწირს გაურბინა.

იქ უფრო ვიდრე გარეთ, ბნელოდა...

ვითა სიკვდილი გაფითრებული...

ცისა ლაქვარდი, ვით ნაკვერჩხალი,
წითლად და ყვითლად მზისგან ჰლუვოდა.

სად ცოდვა კაცსა სდევნის დღე-და-ღამ,
ვითა მპარავი და მტაცებელი..

ნაზად, ამაყად ცეცხლა-პირს იჭდა,
ვით მინდვრის შველი ელმოღერებით.

და ეშხსა, ვითა იადონს ვარღვედ,
სული მის ღაწვზედ დაუღევია.

და მყინვარიდამ ვითა ვეშაპი
შავი ღრუბელი დაიძრა მძიმეთ.

და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი,
ვითა ღელესა მას გლოვისასა.

ბ) მოქმელი და საზოგადოებრივი საგან-მოვლენები

საზოგადოებრივ საგან-მოვლენებად მიჩნეულ უნდა იქნეს ყველაფერი, რაც კი ადამიანის მიერაა შექმნილი. ამ წრეში, ცხადია, მოხვდება თვითონ ადამიანიც, როგორც განმსაზღვრელი და ამოსავალი საწყისი. შეიძლება, რომ ერთი და იგივე სიტყვა პირველ ჯგუფშიც მოხვდეს და მეორეშიც; მაგალითად: ტყვია ბუნების საგანია, მაგრამ ტყვია, როგორც სასროლი იარაღის მასალა, ადამიანის მიერაა შექმნილი.

ამ ჯგუფში შეიძლება გამოიყოს ქვეჯგუფები:

- ა) მოქმელი და ადამიანის სულიერი სამყარო;
- ბ) მოქმელი და ადამიანური ნათესაური კავშირები;
- გ) მოქმელი და შრომა-საქმიანობის საგან-მოვლენები და სხვ.

მაგალითები:

და, ვით ყრმა, ვინმე, ღაღადების ხმით,
შესაფერებელ ბინას ითხოვდა.

ყური ათხოვა-და თითქოს ვიღაც
ჰკეის, იძახის ზღუდისა ძირსა

არ იყო ხნიერ, მაგრამ ვით წმინდანს
სულის სიმაღლე ზედ დასჩენოდა.

და იქ, თითქო მტერს შეეჭახაო,
ქეჟა-ქუხილით დაიგრიალა.

მიმოიხვდა თვის გარს საბრალმ,
თითქო მტერს ეძებს შემაცდენელსა.

მის ელფერისგან თვით ცეცხლის შექი,
ვითა ძლეული, უკუ-ერთებოდა

და ცეცხლის შუქი მის ტურფა სახეს
ვის საყვარელსა, ზედ დაჰხაროდა.

თითქო ნელითა სიხარულითა
სამოთხის დიაკარს შეჰხარიან...

ღვთის სახესავით გარს შექმოსილი
მთის წვერზე დიდი მზე ამობრწყინდა...

და ვით ცხოველს ხატს ღვთის დიდებისას
შესცქერდა მზესა განცვიფრებული.

ხორც სულისთვის უწამებია,
და ვით ქუჩელი იგი წყმედილი —
ცრემლით ურეცხავს, უსოვლებია.

თითქო ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს
დღეს მას საშინელს განკითხვისასა.

თითქოს მის შექმნას ერთად ცდილანო
თვით საყვარული და ნეტარება.

თითქოს ვით მადლსა შევნებისასა
თვისი საუნჯე აქ დაჰბნევიან.

დახე მის ტუჩთა! .. თითქო თვით ტრფობას
თვის ნაზი კოცნა ზედ დარჩენოდეს.

თითქო მათშიგან ჩასახებულა
თვით სათნობა კდემით მოსილი...

განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეუფოს ბოროტებისას.

სეტყვა ტყვიასებრ წამოუშინა..

ეხლა მის გული თითქო ებანს სცემს
და ისმის ჩუმი ებნის სიმთ ვდერა.

და მთის წვერზედ ვით ცეცხლის ბორბალი
ირგვლივ სხივგაშლით ანთებულიყო.

7. გაპიროვნება

გაპიროვნებად მიჩნეულია ისეთი მაგალითი, რომელშიც ცოცხალი არსებობისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები გადატანილია

არაცოცხალზე; უფრო ხშირ შემთხვევაში კი ადამიანურ ტვისებები მიეკუთვნება ბუნების საგან-მოვლენებს, ცხოველებს და სხვ.

მაგალითები:

მე იქ გავერთი... მყინვარმა თურმე
უცებ შეიკრა მრისხანედ წარბი.

ქალს დალულსა მისძინებოდა,
და ცეცხლის შუქი მის ტურფა სახეს,
ვით საყვარელსა, ზედ დაჰხაროდა.

ძილში ჩაყოლილს ფიქრს თუ ოცნებას
ბაგე გაეპო ლალის ღიმილით.

8. ჰიპერბოლა

ჰიპერბოლა ნიშნავს საგნის ან მოვლენის არაჩვეულებრივი, გაზვიადებული (აღმავალი ან დაშავალი გზით) სახით ჩვენებას. ჰიპერბოლა არაა მეტყველების საკუთრება, რადგან ჰიპერბოლური შეიძლება იყოს ყველაფერი¹. ჰიპერბოლის საშუალებით თითქოს შეუძლებელი შესაძლებლადაა მიჩნეული. ჰიპერბოლა მეტყველების დასრულებული ფაქტის სემასიოლოგიური მხარეა; ჰიპერბოლას განსაკუთრებული საშუალება არაა, მაგრამ მაინც სტილისტიკური ფუნქციის ძალით არსებობს და შეიძლება სტილისტიკამ ანალიზის დროს მას გვერდი არ აუაროს.

მაგალითები:

თუ არ ღეთის ღირსი, სხვა ვერვინ თურმე
ამ წმინდა ადგილს ვერ შეეხება

და, თუ გაბედავს, მსწრაფლ რისხვა ღეთისა
ქექა-ქუხილით მოველინება.

და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი
ეთა ღელესა მას გლოვისასა.

¹ გ. ჯიბლაძე, რუსთაველის ესთეტიკური სამყარო, თბ., 1966, გვ. 264.

თვით მაღლს ტოფობისას რომ მოესურვოს
ხორცსხმულად ვლენა ოდესმე ჭვევნად,
უკეთეს სახეს ვერ ინატრებდა
თავის სიციხოვლის გამომსახველად.

თვით შური, მტრობა ვერ უპოვნიდა
ქალს მშვენიერსა ვერაფერ ნაკლსა.

ზე-არსთა ძალაც ვერ გაუძღებდა
და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც.

როს ჰლოცულობდა, ამ სხივისა თურმე
თვის ლოცვანს მწირო ზედ დააყრდენდა,
და ხორცთუხსმელი მზის სხივი იგი
უფლის ბრძანებით ზედ შეირჩენდა.

ვერ ხედავ, ლამის ცა ჩამოიქცეს
და ზედ დაეცეს დედამიწასა?

9. ფ რ ა ზ ე ო ლ ო გ ი ზ მ ე ბ ი

მეტყველებაში მოიპოვება სიტყვათა მყარი შეხამებები როგორც „მზა-მასალა“. ასეთი ერთეულები ცალკეული სიტყვის შინაარსის შემცველია, ამიტომ მათ თითქოს გადატანითი გამოყენება აქვთ და ტროპის ერთ-ერთ სახეობად მიიჩნევა.

ფრაზეოლოგიური ერთეულების კლასიფიკაცია სტილისტიკურ პრინციპს უნდა ემყარებოდეს, ამიტომ ფრაზეოლოგიზმები გამოიყოფა იმის მიხედვით, თუ როგორი ხარისხით არის დაცული მასში მეტაფორიზაცია. ამის შესაბამისად ფრაზეოლოგიურ ერთეულებად უნდა ჩაითვალოს იდიომა, ანდაზა, აფორიზმი და ფრთიანი თქმა¹.

ა) ი დ ი ო მ ა ისეთი „მზა-მასალაა“, რომელიც წარმოდგენილია გამოთქმის სახით და მეტაფორიზაციის ნიშნები აშკარად შესამჩნევია.

ყ უ რ ი ს თ ხ ო ვ ე ბ ა

ყ უ რ ი ა თ ხ ო ვ ა-და თითქოს ვილაც
ჰკივის, იძახის ზღუდისა ძირსა.

¹ ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974, გვ. 55.

ა. დ. ლონტი, ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები, თბ., 1971, გვ. 91.

ცის ჩამოქცევა

ვერ ჰხედავ, ლამის ცა ჩამოიქცეს
და ზედ დაეცეს დედამიწასა! ..

ქისრად ღება

და ქისრად იდო, ვით ნება ღეთისა,
სასოებით და გულდამშვიდებით.

წარბის შეკვრა

მე იქ გავერთვი. ... მყინვარმა თურმე
უცებ შეიკრა მრისხანედ წარბი.

წარბის შეხრა

მაგრამ წარბსაც კი არ შეიხრიდა,
ოღონდ ვენახე მე უვნებელი.

ხელის აღება

განა იმისთვის, რომ ადამიანმა
შეაჩვენოს და აიღოს ხელი?

გულის მოკვლა

ღმერთო, ნუ მიწყენ... ვერ ვიხამ მაგას!
ადრე და მალე ვერ მოვიკლავ გულს! ..

ელდის ცემა

„უბედურსაო?!“ და მწირსა უცებ
გულს ელდა ეცა ამ სიტყვის თქმაზედ...

გულზე მოშვება

გულზედ მოეშო.. კვლავ სასოებით
დედა-ღეთისასა მიაპყრო თვალი...

ენის დაბმა

ლოცვის თქმა უნდა, ენა ებმება.

რეტის დასხმა

დაეხსა რეტი, თვალთ დაუბნელდა,
გაშრა, გაშეშდა ზარდაცემული..

ს უ ლ ი ს გ ა ტ ე ვ ე ბ ა

ერთი საშინლად შეპბლავლა ღმერთსა
და იქვე სხივ-ქვეშ უ ტ ე ვ ა ს უ ლ ი.

ბ) ანდაზა არის მთელი წინადადება, ე. ი. თუ ილიომა გამოთქმის ფარგლებში შეიცავს მეტაფორიზაციას, ანდაზა მთლიანად მეტაფორულს წარმოადგენს.

თქმულა—მხეცოც კი გააფთრებული
მის წინ დატყდება და დაწუნარდება.

მამის ურჩსაო, გამიგონია,
გზა თურმე არსად არ წარემართა

მაგრამ შენვე სთქვი: განა წაუხვალ,
რაც ფათერაკად მოსავეალია?

გ) ფ რ თ ი ა ნ ი თ ქ მ ა გამოთქმაა, რომელიც „მზა-მასალის“ საბით არის გამოყენებული, თუმცა მეტაფორიზაციის ელემენტში შედარებით ნაკლებია.

ამოვედ, ვინც ხარ! ... იყავ ნება ღვთის! ...

სახლი ღვთისაა.. შენც შეგვირდომებს...

ესთქვი, რაც მომიცა, ღვ მომივიდეს!

—ევეთი არის, სჩანს, ნება ღვთისა...

II. სინონიმია

ყოველ ენაში არსებობს ისეთი სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც ბგერითად (გარეგნულად) განსხვავდებიან ერთმანეთთანაგან, მაგრამ სათანადო კონტექსტში მნიშვნელობითა და ფუნქციით მათი ჩანაცვლება შეიძლება. ასეთ სიტყვებსა და გამოთქმებს სინონიმები ეწოდება. „სინონიმია“ ენობრივი შემოქმედების შესაძლებლობათა დაუსრულებელი სფეროა“ (ა. ი. ეფიმოვი)¹. სინონიმია (სინონიმიკა) გულისხმობს, რომ არსებობს ორი ერთეული მაინც, რომელთა ერთნაირი დანიშნულებით გამოყენება შეიძლება, ხოლო სინონიმური ერთეულების ბუდე ზოგჯერ რამდენიმე ათეულს ითვლის².

ენათმეცნიერებაში ამ ბოლო დროს განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენენ სინონიმის საკითხებისადმი³ როგორც თეორიული, ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით. ეს გამოწვეულია იმით, რომ სინონიმები საეცებით ერთნაირი არაა როგორც სემასიოლოგიურად, ასევე ფუნქციით. „... აბსოლუტურად სინონიმისკური ორი ენობრივი ფაქტი თითქმის არასოდეს არ არსებობს“ (შ. ბალი)⁴. გარდა ამისა, სინონიმისკური სიტყვებისა და გამოთქმების სხვადასხვა წყარო იგულისხმება. „მწირი“ და „ბერი“ ქართული ენის ჩვეულებრივი სიტყვებია. ი. ჭავჭავაძე „განდევლის“ ენაში მათ იყენებს ერთნაირი ფუნქციით. თვითონ სიტყვა განდევლი წარმოქმნილია და ერთგვარად გადატანითი მნიშვნელობით გამოხატავს „მწირს“ ან „ბერს“ ფუნქციას. ამის შესაბამისად ახლა ენათმეცნიერებაში ცალკე გამოყოფენ ე. წ. სტილისტიკურ სინონიმებს⁵.

¹ А. И. Ефимов, *Стилистика русского языка*, М., 1969.

² ა. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1961.

³ В. А. Звягинцев, *Теоретическая и прикладная лингвистика*. М., 1968, стр. 124.

⁴ Ш. Бали, *Французская стилистика*, М., 1961, стр. 133.

⁵ ბ. ფოხტა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974, გვ. 29.

ენაში ჩვეულებრივი სინონიმების არსებობა ფაქტია, მაგრამ თუ ფუნქციით ზოგჯერ გვევლინება გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული საშუალება. ამიტომ სტილისტიკური სინონიმების ცალკე ჩვენებად გამოყოფა მიზანშეწონილად უნდა ჩაითვალოს. სტილისტიკური სინონიმის წყაროა სტილისტიკური ომონიმია¹. ფაქტიურად, ტროპები, ე. ი. გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული სიტყვები და გამოთქმები სინონიმებია რომელიმე ჩვეულებრივი სიტყვის ან გამოთქმის. როდესაც სინონიმების ბუღის წევრებს ვაჩვენებთ — ჩვეულებრივად და სტილისტიკურად, ამ შემთხვევაში ენის ერთეულის წარმომავლობა ამოსავალი. აღმოჩნდება, რომ სტილისტიკური სინონიმები ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობებია, რადგან ტროპიზაციით შექმნილი ნიშან-თვისებებია მათთვის დამახასიათებელი. თითქოს სტილისტიკური სინონიმები თავისთავად არ არსებობს: სიტყვა „უღონო“ ჩვეულებრივი მნიშვნელობით უპირისპირდება „ლონიერს“, მაგრამ გარკვეულ სოციალურ საფეხურზე ი. ჭავჭავაძე „უღონოს“ ხმარობს უუფლებოს ფუნქციით. ეს არის გადატანითი მნიშვნელობით სიტყვის გამოყენება, რასაც შეიძლება ეწოდოს სტილისტიკური ომონიმია; ხოლო ასეთი ფუნქციით „უღონო“ სინონიმია მთელი რივი სიტყვების; მაგალითად, სინქრონულ სიბრტყეზე ილიას ენაში სიტყვა უღონო მრავალი ერთეულის სინონიმია: ა) პირდაპირი (ჩვეულებრივი) მნიშვნელობის სიტყვები: ყმა, გლეხი, მუშა და სხვ.; ბ) გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული სიტყვები: უხმო, პატარა, უენო, და სხვ.

ყოველივე ამის შესაბამისად სტილისტიკური სინონიმი შეფარდებითი ცნებაა. ერთი ბუღის სინონიმთა იდენტიფიცირება არკვევს როგორც თვითეულის წარმომავლობას, ასევე მათს ფუნქციურ თავისებურებებს.

„განდევლის“ ენაში არსებული სინონიმების მაგალითები სხვადასხვა შესაძლებლობებშიც იქნება მოყვანილი, მაგალითად: გამეორებებში და სხვ. სინონიმის მაგალითად აქ წარმოდგენილი იქნება ზოგიერთი სიტყვის შემცველები და პერიფრაზის მდიდარი ნიმუშები.

¹ ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974.

ა) ცალკეა გამოყოფილი განდევნილის სინონიმები: მწი-
რი, ბერი, მეუდაბნოე, მლაღადებელი, განყენებული,
წმინდანი, განშორებული, მამა, დავიწყებული, წამებული, სააქაოს
დამთმობი, უწყუთისოფლო, დაყუდებული, ბედნიერების დამკარგა-
ვი, ქვეყნის დამთმობი, გამდგარი...

როს ლოცულობდა, იმ სხვისა თურმე
თვის ლოცვას მწირი ზედ დააყრდენდა.

ისიც ვიცოდი მამი-ჩემისგან,
რომ მონასტერში ვიღაც ბერია.

და სასწაული ნიშნად მადლისა
მლაღადებელზედ მოუველენია.

ამა უბიწო დიადის ხილვით
წარტყვენილ იქნა განყენებულო.

და იქ, სად წმინდანთ უდიდებიათ
ღმერთი მსჯავრის და კეშმარტების...

განშორებია ამ წუთისოფელს,
სად ყოველი ნიჭი მაცდურებაა..

გასულან ამა ქვეყნით მამანი
და ტამარი ღვთის გაუქმებულა.

შენვე სოქვი, სხვა ვინ მიხედავს ქვეყნით
ერთს დავიწყებულს და განდევნილს მწირს!

პვეანდა წმინდანსა იგი წამებულს.

აქა ყოფილა უწინ კრებული
ღვთისთვის ქვეყნიდან განდევნილ ძმათა.

განდევნილა და ამ ყინულეებში
სულ მარტოდ-მარტო დაყუდებულა..

ეგ ხომ სულტქმია, აღმოცენესაა
ბედნიერების დამკარგავისა..

ნუთუ აწ ჰნანობს ქვეყნის დათმობას
და მუნათს რასმეს სდებს შემოქმედსა.

საიჭიოსთვის ეს სააქაო
დაუთმობია და განშორებია.

აქა გ ა მ დ გ ა რ ა ნ, განშორებთან
ამ წუთისოფლის სამაცდუროსა.

იქ ყინულებში კაცი ცხოვრობსო,
სულისთვის ხორცი გაუწირნია,
უ წ უ თ ი ს ო ფ ლ ო დ მარტოკა სძლებსო..

ბ) როგორც ჩანს, ლექსიკური სინონიმოვცა არ გულისხმობს არსებობას მარტო ო რ ი ისეთი სიტყვისას, რომლებიც ერთნაირი ფუნქციით გამოიყენება.

ქვემოთ წარმოდგენილი იქნება ლექსიკური სინონიმოვის სხვა მაგალითებიც, სადაც სიტყვათა ერთნაირი ფუნქციით გამოყენება ემსახურება აზრისა და გრძნობის გაძლიერებულად გამოხატვას და, ამასთან ერთად, ადგილი აქვს მწერლის თვალსაზრისით ფაქტის შეფასებასაც.

ც ი ლ ი — ზაკვა:

სად ც ი ლ ი, ზ ა კ ვ ა ძელებად ჰხდის
წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.

ს ი ტ უ რ ფ ე, — სათნოება:

სად თვით ს ი ტ უ რ ფ ე და ს ა თ ნ ო ე ბ ა
ეშმაკის მახე და ცდუნებაა.

ე რ ი — ხალხი:

და ის ადგილი, ის არე-მარე
ესოდენ წმინდად სწამს დღესაც ე რ ს ა.

ს ა რ ჩ ო — საბადებელი:

ცხვარი დავლუბე, — ეგ ერთადერთი
მაშის ს ა რ ჩ ო და ს ა ბ ა დ ე ბ ე ლ ი..

ნ ა ღ ვ ე ლ ი — დარდი, ჯავრი:

ნუთუ ნ ა ღ ვ ე ლ ი, დ ა რ დ ი და ჯ ა ვ რ ა
თან არავისი წამოვიღია..

ა მ ო — ტკბილი:

ძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
ესოდენ ა მ ო, ესოდენ ტ კ ბ ი ლ ი?!

მოყვასი — აღამიანი (ნათესავი):

წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.

წუთისოფელი — ცხოვრება:

განმორბია ამ წუთისოფელს...

მშვიდობა — მყუდროება:

სულის მშვიდობა და მყუდროება...

რბის — დაძრწის, ტანტალებს:

ეს ვინ ჰრბის, დაძრწის? ჰტანტალებს...

დამცხრალი — განსვენებული:

და ხორციელი გულისტჰმა ყველა
დამცხრალა და განსვენებულა.

მაცდური — შემცდენელი:

თუ მაცდური ხარ, სჩანს, ღმერთს სწადიან,
მწირი ცოდვილი დღეს გამომცადოს.

გ) პერიფრაზი (პერიფრაზა)

სინონიმიის ერთ-ერთ სახეობად მიჩნეულია პერიფრაზი.

პერიფრაზი არის რთული სტილისტიკური შესაძლებლობა. პერიფრაზი გამოთქმის სახით არსებობს და თითქოს შეტაფორისა და ეპითეტის შერწყმულ ერთეულს წარმოადგენს. პერიფრაზს ზოგჯერ ეწოდება „აღწერითი გამოთქმა“¹.

შეიძლება, რომ პერიფრაზი სტილისტიკური ომონიმიის ანუ ტროპის ერთ-ერთ სახეობად მიჩნეულიყო, რადგან პერიფრაზი გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენებული საშუალებაა, მაგრამ პერიფრაზი აუცილებლად გარკვეული სიტყვის სინონიმიია. ამიტომ პერიფრაზი სინონიმიში განიხილება.

ილია ჭავჭავაძეს გამსაჯუტრებით უყვარს პერიფრაზი, როგორც სტილისტიკური შესაძლებლობა. ამას ადასტურებს „განდევლის“ ენაში უხვად არსებული პერიფრაზები.

¹ О. С. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, М., 1966.

პერიფრაზების მაგალითები პოემის ტექსტის თანმიმდევრულად წარმოადგენილი.

კ ა ც თ ე რ ი ა მ უ ლ ი: ცხოვრების ხმა.

სად უღაბურსა მას მყუდროებას
კ ა ც თ ე რ ი ა მ უ ლ ი ვერ შესწვდენია...

ღ ვ თ ი ს მ ო ს ა ვ ი: მორწმუნე.

უწინდელს დროში ღვთისა მოსავეთა
გამოუქვაბავთ მუნ მონასტერი..

ღ ვ თ ი ს ტ ა ძ ა რ ი: გამოქვაბული სენაკი.

და იმ ყინულში შეთხრილს ღვთის ტაძარს
ბეთლემს უწოდებს დღესაცა ერი.

წ მ ი ნ დ ა ნ თ ს ა დ გ უ რ ი: გამოქვაბული.

ფრიალოსაებრ ჩამოთლილი აქვს
იმ წმინდანთ სადგურს ყინულის ზღუდე.

გ ა ნ დ ე გ ი ლ ი ძ მ ა ნ ი: ბერები.

აქა ყოფილა უწინ კრებული
ღვთისთვის ქვეყნიდამ განდებილ ძმათა

წ უ თ ი ს ო ფ ლ ი ს ს ა მ ა ც დ უ რ ო: ცხოვრება.

აქა გამდგარან, განშორებთან
ამ წუთის ოფლის სამაცდუროსა...

ს ა უ კ უ ნ ო ს ა ვ ა ნ ე: საიჭიო ცხოვრება.

აქ ჰღირსებთან მართალთა თანა
სავეანესა მას საუკუნოსა.

ტ ა ძ ა რ ი ღ ვ თ ი ს: გამოქვაბული.

გასულან ამა ქვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა.

ღ ვ თ ი ს ღ ი რ ს ი: წმინდანი ადამიანი.

თუ არა ღვთის ღირსი, სხვა ვერვინ თურმე
ამ წმინდა ადგილს ვერ შეეხება..

ღვთის რისხვა: დიდი უბედურება.

და თუ შეჰბედავს, მსწრაფლ რისხვა ღვთისა
პეკაქუხილთ მოევლინება.

ცოდვის სადგური: სააქაო ცხოვრება.

განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეუფოს ბოროტისასა.

ბოროტის სამეუფო: საზოგადოება, სააქაო ცხოვრება.

განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეუფოს ბოროტისასა...

ცოდვის ხელი: ცხოვრების ხელი.

სად, რასაც ჰხადის მართალი მართლად,
მას უმართლობად ჰქმნის ცოდვის ხელი...

მოყვასის სიყვარული: ადამიანის სიყვარული.

სად ცილი, ზაცვა ძულებადა ჰხდის
წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.

ეშმაკის მახე: ბოროტება.

სად თვით სიტურფე და სათნოება
ეშმაკის მახე და ციუნებაა.

ცოდვილ ფიქრი: ადამიანური ფიქრი.

და გვამი მისი ცოდვილთ ფიქრთაგან
იმ დღითგან აღარ შეძრწუნებულა.

მსოფლიო ზრახვა: ამ ქვეყნიური ზრახვა.

განუდევნია გულიდამ ყველა
მსოფლიო ზრახვა, ფიქრი, წადილი...

უფლისა მსჯავრი: ღვთის სამართალი.

რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა
სულით განწმენდილ და განბანილი.

ხორციელი გულისთქმა: აღამიანური ბუნება.

და ხორციელი გულისთქმა ყველა
დამარბულა და განსვენებულა.

სულის სიმალლე: რწმენა.

არ იყო ხნიერ, მაგრამ ვით წმინდანს
სულის სიმალლე ზედ დასჩენოდა...

სხვა მსოფლიო: საიქიო ცხოვრება.

ზედ ეტყობოდა, რომ სული მისი
სულ სხვა მსოფლიოს შეჰხიზნებოდა.

სიწმინდის მადლი: რწმენა.

სახე გამხდარი, კუშტი და მწყრალი
სიწმინდის მადლით დაჰშვენებოდა...

კაცის ძე: აღამიანი.

თუ ძეა კაცის, რამ მოიყენა
ამ დროს, ამ ღამეს ქვეყნისა რღვნასა?

შვენების ჯადო: სილამაზის ძალი.

სავსე შვენების ჯადოთი, გრძნებით,
ნაზად, ამაყად ცეცხლა-პირს იჭდა...

ტრფობის მადლი: სიყვარულის ღვთაება.

თვით მადლს ტრფობისას რომ მოესურვოს
ხორცსმულად ვლენა ოდესმე ქვეყნად,
უკეთეს სახეს ვერ ინატრებდა
თავის სიციხოვლის გამომსახველად.

შვენების ძალი: სილამაზის ძალი.

და დაუწუნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმწრალი...

უცოდველის გულის-ტკივილი: მართალი აღამიანი.

და უცოდველის გულის-ტკივილით
ქალს შეაჩერა ტყვექმნილი თვალი.

ქვეყნის დანთქმა: ქვეყნის დაღუპვა.

ვიღებ სეტყვის ქვეშ ბნელაში სერზედ...
ცა ქვეყნის დანთქმას თითქო ჰლამობდა...

ჩემი გამჩენი: ღვთაება.

მავრამ მიბრალა ჩემმა გამჩენმა
და შენამდე ხმა ამოვაწვდიე...

სულის მშვიდობა (მყუდროება): მოსვენებული
ცხოვრება.

ვანდა მისგან და აქ მოიპოვა
სულის მშვიდობა და მყუდროება?

უკვდავების საყდარი: საუკუნო თავშესაფარი.

და არა ჰკმარის, რომ სულს დაუდგა
წმინდა საყდარი უკვდავებისა?

ქვეყნის დათმობა — საზოგადოებისგან განდგომა.

ნუთუ აწ ჰნანობს ქვეყნის დათმობას
და მუნათს რასმეს სდებს შემოქმედსა?

შვენების მადლი: სიყვარულის ძალა.

თითქო თვით მადლსა შვენებისასა
თვისი საუნჯე აქ დაჰბნევი...

აღთქმული უკვდავება: რწმენის იმედი.

თუ ცოდვა არის, ეგრე რადა ჰგავს
სულისთვის აღთქმულ უკვდავებასა?

გრძნეული ჯადო: შემცდენელი ძალა.

იმა ღიმილის გრძნეული ჯადო
ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა...

ზე-არსთა ძალი: ღვთაებრივი ზე ძალა.

და იმა წვევის მაცდურებასა
ზე-არსთა ძალიც ვერ გაუძლებდა...

მკვდარი გული: დამარცხებული ადამიანის გულწინააღმდეგობა

„დაგძლიე თუ არა“ ... ეს ვინ გაკვივის
გახარებული იმის მკვდარ გულში!

დედა-ღვთის ხატი: ღვთის-მშობლის ხატი.

ზე აიხედა... დედა-ღვთის ხატსა
მევედრებელი შეჰმართა თვალი...

III. გაშეორება

მეტყველების (ენის) განსაკუთრებულ შესაძლებლობათა თავისებურ სახეობად უნდა ჩაითვალოს ე. წ. გამეორება. იგი მეტყველების დასრულებული ფაქტის აზრის გაძლიერების ერთ-ერთი საშუალებაა. გარდა ამისა, გამეორება რიტმულ-მელოდიური ეფექტისთვისაც ცნობილი საშუალებაა და მას საგანგებო აღიარება ჰქონდა კლასიკური რიტორიკების სახელმძღვანელოებში¹.

გამეორების საშუალებით არის შესაძლებელი მეტყველებაში ბგერითი ორგანიზაციის დაცვა. აქ იგულისხმება ბგერითი გამეორების სხვადასხვა შესაძლებლობა. მაგალითად, ეფფონია ანუ კეთილხმოვანება, წარმოადგენს ნათქვამის ბგერითი მხარის გარკვეულ ორგანიზაციას, რაც გვევლინება რიტმის, რითმისა და ალიტერაციის სახით. ნათქვამის მელოდიური ელფერი გამოხატულია აგრეთვე ინტონაციაში, როგორც წარმოთქმის ელემენტთა მახვილების ერთობლიობა.

გამეორება შესაძლებელია ცალკეული სიტყვებისა და გამოთქმების, რომლებიც დაკავშირებულია წინადადების რომელიმე წევრის ფუნქციურ მხარესთან; გამეორება შესაძლებელია აგრეთვე რომელიმე სტილისტიკური კატეგორიისა (განსაკუთრებული შესაძლებლობის) და სხვა.

გამეორება, როგორც მეტყველების განსაკუთრებული შესაძლებლობა, მიჩნეულ უნდა იქნეს სტილისტიკის ობიექტად.

გამეორების საკლასიფიკაციო პრინციპი საერთოდ განსაზღვრული არაა, მაგრამ ერთგვარი თვალსაზრისის დაცვა მაინც შეიძლება. „განდგეილის“ ენაში არსებული გამეორებები დალაგებული იქნება

¹ И. Р. Гальперин, Повторы. Очерки по стилистике английского языка. М., 1958, стр. 258.

იმის მიხედვით, თუ წინადადების რომელი წევრი ან რომელი ლისტეირი კატეგორიაა გამეორებული.

„განდევილის“ ენის ევფონიური მხარე იმით ხასიათდება, რომ პოემა დაწერილია 10-მარცვლიანი საზომით, გამოყენებულია სხვადასხვა სახეობის რითმა, გვხვდება ადგილები, რომლებშიც კეთილხმოვანება ალიტერაციის ნიშან-თვისებებს ატარებს და სხვ.

სიტყვათა, გამოთქმათა და წინადადებათა გამეორების მაგალითების დალაგებისას დაცულ იქნება ნარევი პრინციპი: ეს იმას ნიშნავს, რომ მაგალითები წარმოდგენილ იქნება ან წინადადებების წევრთა შესაბამისად, ან სტილისტიკური შესაძლებლობების გამეორების მიხედვით.

1. გამეორებულია ქვემდებარე

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ორბანი, არწივნი ვერ შეჰხებიათ.

სად ცილი, ზაკვა ძელებადა ჰხდის
წმინდა სიუყარულს მოყვასისასა.

დღე-ღამე სულთქმა და დაღადება
მოჰფენია კლდეს უინულისასა.

და მუნით თურმე გადმოდენილა
მუქი მზისა და მთვარის ნათელი.

ვგრე ეიდოდნენ დღენი და წელნი,
ვგრე უბიწოდ იგი ცხოვრობდა.

ქუხვა და ქეჭა, ელვა და სეტყვა,
არე-დარევით ღრუბლების სრბოლა,
ქართა, აწ გრივლად რადმე ქცეულთა,
ზარით და ზათქით კლდეებში ქროლა, —
ესე უოველნი, ერთად რეულნი,
ჰგანდნენ ცით ვლენილს რისხვას ღეთისასა.

მხეციც, ნადირიც თვის ბუღეში ჰძრწის,
მორიდებული ამ რისხვას ღეთისას!

— „განა ქვეყნად შენ არავინა გყავს,
ან ქმა, ანუ და, ან ნათესავი?“

ძილში ჩაყოლილს ფიქრს, თუ ოცნებას
ბავე გაეპო ლალის ღიმილით.

მით რა ეშველა? ... იგივე ქვეყნა,
იგივე ძარწოლა, შიშინდა ზარი!

2. გამეორებულა შემასმენელი

„განდევილის“ ენაში ზმნა-შემასმენელების გამეორებას ახასიათებს თავისებურება; ეს გამოხატულია იმით, რომ უფრო ხშირად გამეორებულია სინონიმური ზმნებით გამოხატული შემასმენელები.

აქა გამდგარან, განშორებიან
ამ წუთისოფლის სამაცდუროსა.

საიქოსთვის ეს სააქაო
დაუთმია და განშორებია.

და ვით ქურჭელი იგი წამედილი —
ცრემლით ურეცხავს, უსოვლებია.

დაიძრა მძლავრი, უხარმაზარი,
ცაზედ განერთხო და გაიშალა.

უფრი ათხოვა-და თითქო ვილაც
პკივის, იძახის ზღუდისა ძირსა.

მწირს ხმა ეოცა... ქალის ხმას ჰგვანდა...
შეკრთა, შეშინდა ამა ხმისაგან.

ვის არ მოიმხრობს, მოინადირებს
უოვლად ძლიერი მშვენიერება!...

თქმულა—მხეციკი გააფრებულნი
მის წინ დატკბება და დაწყენარდება.

შეხედე, თუ არ იმ მზეს, იმ ცასა,
გავშეშდი, ველარ მოვსხლიტე თვალი.

ჰქექდა და ჰქუხდა... და ჩემთა ფეხ-ქვეშ
თითონ მთის ძირიცი იძროდა, ძარწოდა.

„ღმერთო, ნუ მიწყენ, ნურც შენ გამკიცხავ
მე უმეცარსა მეტის თქმისთვისა...“

განა მისთვის, რომ აღამიანმა
შეაჩვენოს და აიღოს ხელი?

მორიდება ჰსურს და ნეტა თვალი
რად ეურჩება და არ კნებდება?

ეს რა ხარხარებს! ეს რა დასცინის!
რად არ დადგება, რად არა სცხრება
იგი ნიშნ-გების წყევლთ ხარხარი!

ეს ვინ პრების, დაძრწის, ეს ვინ პტანტალებს
იმ კლდეებშია თმაბურძნული?

ვაშრა, ვაშეშ და ზარდაცემული...

მარტო ქარლა და დის და ქშუის...

3. გამეორებულია პირდაპირი დამატება

განუდევნია გულიდან ყველა
მსოფლიო ზრახვა, ფიქრი, წადილი...

— რა დროს კითხვია?... შემობრალე მე
და ნუ დამიჭერ ჭერსა ბინასა...

4. გამეორებულია ირიბი დამატება

უეცრად ასტყდა რამ ნიაე-ქარი,
დაძებრა კლდეთა, ნაპრალთ და დვიშეთ...

ყველაფერს უნდა გამოვეთხოვო,
ჩემს ტოლს და სწორს, ლხინს და სიხარულს!

თითქოს იჭიდამ გამოელისო
თვის უკანასკნელს ნუ გეშს და ბედსა.

5. გამეორებულია უბრალო დამატება

როგორც აღნიშნულია, უბრალო დამატება ზმნა-შემასმენელთან დაკავშირებული ამხსნელია. ზოგჯერ უბრალო დამატებასტილისტიკური ამხსნელია¹. გამეორების ყველა მაგალითის ერთ ჯგუფში მოქცევა შეიძლება.

დღე-და-ღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით
ზორცი სულისთვის უწამებია.

ლოცვით და მარხვით ზორც-უძღურ-ქმნილი
ჰვეანდა წმინდანსა იგი წამებულს.

და კისრად იდო, ვით ნება ღვთისა,
სასოებით და გულდამშვიდებით.

¹ ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974, გვ. 49.

ყმაწვილი ქალი საესე ს ი ც ო ც ხ ლ ი თ,
საესე შვენების ჯ ა დ ო თ ი, გ რ ძ ნ ე ბ ი თ.

მის თვალთა ე ლ ვ ი თ, დაწვთა შ უ ქ ფ ე ნ ი თ,
გულ-მკერდის რ ხ ე ვ ი თ ვინ არ ათრთოლდეს!...

ნუთუ დაკარგვად აწ მიაჩნია
დამარხვა ხ ო რ ც ი ს, გ უ ლ თ ქ მ ი ს, ვ ნ ე ბ ი ს ა . .

არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
ხორცს, ესდენ ღ ვ ა წ ლ ი თ და ტ ა ნ ჯ ვ ი თ ძღუდელს!

6. გა რ ე მ ო ე ბ უ ლ ი ა გა რ ე მ ო ე ბ ა

გარემოება ზმნა-შემასმენელთან დაკავშირებული წევრია. გარემოება ზოგჯერ სტილისტიკური ამხსნელია. აქ წარმოდგენილი იქნება „განდევილის“ ენის ყველა სახის გარემოება-ამხსნელის გამეორება.

ცისა ლაევარდო, ვით ნაკვერჩხალი,
წ ი თ ლ ა დ და ყ ვ ი თ ლ ა დ მზისგან პლევოდა...

ნ ა ზ ა დ, ა მ ა ყ ა დ ცეცხლა-პირს იჭდა,
ვით მინდურის შველი ყელმოღერებით.

და შ ი შ ი თ, ზ ა რ ი თ გარს მოიხედა...
კვლავ არეინ იყო... ქალს კვლავ ეძინა...

იდგა და უცებ ძ რ წ ო ლ ი თ, კ ა ნ კ ა ლ ი თ
პირქვე დაემხო ღეთის-მშობლის წინა.

კვლავ მნახა იგ. ცხოველი ხატო
მ ა დ ლ ი თ, ნ უ გ ე შ ი თ გადმომხირალი.

და კისრად იდო, ვით ნება ღეთისა
ს ა ს ო ე ბ ი თ და გ უ ლ დ ა მ შ ე ი დ ე ბ ი თ.

ზ ა რ ი თ და ზ ა თ ქ ი თ კლდეებში ქრილა...

7. გა რ ე მ ო ე ბ უ ლ ი ა გა ნ ს ა ზ ღ ვ რ ე ბ ა

განსაზღვრება ამხსნელია არსებითი სახელით გამოხატული წევრისა. განსაზღვრება-ეპითეტი სტილისტიკური ამხსნელია.

რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა
სუღით გა ნ წ მ ე დ ი ლ და გა ნ ბ ა ნ ი ლ ი .

სახე გამხდარი, კუ შ ტ ი და მ წ ყ რ ა ლ ი
სიწმინდის მადლით დაჰშვენებოდა...

მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი...

მრავალგზით ტანჯულს და ტანჯვათ ზედა
ძღვევა-მოსილსა და განდიდებულს...

და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი...

— „მე ნუ მამადლი, შეილო, შენს დახსნას,
ღმერთთა ყველას მშველელი, მხსნელი...“

— „შენვე სთქვი, სხვა ვინ მოხედავს ქვეყნით
ერთს და ვიწყებულს და განდებგოლს მწირს!“

და რაღაც ძალით ქალზე კვლავ დარჩა
თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებულნი.

დიდხანს დასცქერდა... ნეტა რა სხივი
გულს ჩაეფინა ნელი და თბილი!...

3. გამეორებულთა კითხვითი წინადადება

რა დაემართა? რა მოუვიდა?
ნუთუ უჩივის აწ იგი ბედსა?

რად არ ამოდის? რად გვიანდება?

9. გამეორებულთა ერთი ძირის სიტყვები
ერთი ძირის სიტყვების გამეორება ერთგვარად ბგერითი გამეორების ელემენტებსაც შეიცავს.

ა) სავსებით ერთნაირი ფორმით გამეორება

კ ა ც ი ვ ა რ , კ ა ც ი !... მომეცი ბინა...

ა რ ა და ა რ ა ! მ ა შ რ ა მ ა ნ ს ძ ლ ი ა ...

ნუთუ იძლია? ა რ ა და ა რ ა !...

ა რ ა და ა რ ა !... არ აიყრის მადლს
და სულს, ლეთისაგან უკვე მიჩნეულს...

და შიშით, ზარით გარს მოიხედა...

კ ვ ლ ა ვ ა რ ე ი ნ ი ყ რ ... ქ ა ლ ს კ ვ ლ ა ვ ე ძ ი ნ ა ...

ნუთუ მწირია? ი გ ი ა ... ი გ ი ...

ბ) გამეორებულია ერთი ძირი სხვადასხვა ფორმით

სად, რასაც ჰხადის მართალი მართლად.
მას უმართლობად ჰქმნის ცოდვის ხელი...

მრავალგზით ტანჯულს და ტანჯვათ ზედა
ძლევა-მოსილსა და განდიდებულს...

მამის-ერთა ვარ, მამას ვუყვარვარ,
ვწუხდი, რომ ჩემთვის შეწუხებდებოდა.

მაინც გავბედე შინისკენ წასვლა,
ვთქვი, რაც მომივია, დემომივიდეს!

მე ნუ მიმადლი, შვილო, შენს დახსნას,
ღმერთია ყველას მშველელი, მხსნელი.

ჰძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი...

აქამდისაც ხომ გული უშგერდა...
ეხლა სულ სხვაა მის გულის ძგერა!

ეხლა მის გული თითქო ებანს სცემს
და ისმის ჩუმი ებნის სიმთქვრა.

იმა ღიმილის გრძნეული ჯადო
ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა
და იმა წვევის მაცდურებასა
ზე-არსთა ძალიც ვერ გაუძლებდა...
და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც...

და რაცა სწყურდა აქამდე მის სულს,
იგივე უნდა ბოლომდის სწყურდეს!

ნუთუ მის ცოდვით თვით წმინდა ხატი
ამ ცოდვილ სახედ გარდაქმნილია?

— „აბა სძლიეო!“ ... და კვლავ ვილაცამ
გაიხარხარა იმის სენაკში...
აწ იმა ხარხარს ვეღარ გაუძლო
და როგორც ვიცი გავარდა კარში.

10. გამეორებულია სტილისტიკური კატეგორიები

ა) გამეორებულია სინონიმები

სად თვით სიტურფე და სათნოება
 ეშმაკის მახე და ცდუნებაა.

სად რყვნა, წაწყმედა და დალატიდა...

თვით შური, მტრობა ვერ უპოვიდა
 ქალს მშვენიერსა ვერაფერს ნაკლსა.

ცხარი დაეღუპე. — ეგ ერთადერთი
 მამის სარჩო და საბადებელი...

ყველაფერს უნდა გამოვეთხოვო,
 ჩემს ტოლს და სწორსა, ლხინს და სიხარულს?

— ღმერთო, ნუ მიწყენ... ვერ ვიზამ მაგას!
 ადრე და მალე ვერ მოვიკლავ გულს!...

ნეთუ თვისტომი, ტოლი და სწორი
 ყველა გულიდამ ამოვიღია?

ნეთუ ნალექელი, დარდი და ჭაერი
 თან არავისი წამოვიღია?

ნეთუ მის-დღეში არა გყოლია
 მოკეთე, გულის შემმატკივარი?

ეგ ხომ სულთქმაა, აღმოკენესაა
 ბედნიერების დამყარგაეისა!...

ვანდგა მისგან და აქ მოიბოვა
 სულის მშვიდობა და მყუდროება?

საოცარ იყო მიძინებული
 იგი სიტურფე, იგი შევენება!...

თითქო მის შექმნას ერთად ცდლანო
 თვით სიყვარული და ნეტარება.

ქძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
 ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი!...

იდგა და უცებ ძრწოლით, კანკალით
 პირქვე დაემხო ღეთის-მშობლის წინა.

მით რა ეშველა?... იგივე ქენჩნა,
 იგივე ძრწოლა, შიში და ზარი!

11. გამეორებულია შედარება

მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი,
თითქო მათშიგან ჩასახებულა
თვით სათნოება, კდემით მოსილი;
თითქო ნელისა სიხარულითა
სამოთხის ღია კარს შეჭხარინ
და სულთან ერთად უფლისა მიმართ
სასოებითა მიისწრაფიან.

12. გამეორებულია პერიფრაზი

განწორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეფოს ბოროტისასა.

—უბედურსაო?! ეგ ხომ სიტყვაა
გულის-ტკენის და სამდურავისა?

და იქ, სად წმინდანთ უდიდებით
ღმერთი მსჯავრის და ქვეშეპარებებს,
იქ, სად უწინავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქებისა და ღაღადების...

13. გამეორებულია მოდალური საშუალებები

— უჰ, უჰ, რა ცივა... სოჭვა მან სტუმარმან...

არა და არა!... მაშ რამან სძლია
და ეს სიტყვა რამ ამოაყენესა?!

ნუთუ იძლია? არა და არა!

14. ანტონიმური გამეორება

არსებობს საგნები და მოვლენები საპირისპირო ნიშან-თვისებებით. ცხადია, არსებობს ასეთი საგნებისა და მოვლენების გამომხატველი სიტყვები. ასეთ სიტყვებს ანტონიმები ეწოდება. ანტონიმები ენის ლექსიკური ფონდის ჩვეულებრივი სიტყვებია. ანტონიმები მაშინ არის სტილისტიკური საშუალება, თუ ისინი საგანგებოდაა გამოყენებული მეტყველების დასრულებულ ფაქტში. ანტონიმებიანი ფრაზა გამეორების მაგალითად უნდა ჩაითვალოს.

უცრად ასტყდა რამ ნიავ-ქარი...
და იქ, თითქო მტერს შეეჯახაო,
ქვეა-ქუხილით დაივრიალა.

შეირყა მთელი ცა და ქვეყანა
იმა ჰქეით და იმა ჰუხილით.

და ჰკითხა, — „ვინ ხარ? კაცი, თუ შავნე...“

ვულში სთქვა მწირმა ძეა კაცისა
და არა შავნე, ბოროტი სული.

და საკვირველი ის სანახავი
თვალთანა ერთად გულსა მტაცებდა.
მართლა უნდობი ყოფილა ეს მთა,
უცებ სცოდნია ჩამობნელება,
უცებ სამოთხეს ჭოჯოხეთად ჰქმნის,
უცებ გატკბობს და უცებ აფორდება.

ჰქედა და ჰუხდა... და ჩემთა ფეხ-ქვეშ...
თითონ მთის ძირიც იძროდა, არწოდა...

აქ სიკვდილია, იქ კი სიცოცხლე,
აქ ჰირია და იქ კი ლხინია.

არ გაგონდება არც მამა, დედა,
ან ძმა, ანუ და, ან სახლი, კარი?

სული გულს იწვევს ღვთისა ვედრებად,
გული სხვას ამბობს, არა ჰნებდება...

ეს რა ეწვია? ამას რას ჰხედავს?
ცხადია იგი, თუ აჩრდილია?

15. ანაფორული გამეორება

„განდეგილის“ ენაში ძალიან ხშირად გვხვდება ე. წ. ანაფორული გამეორება. ზოგჯერ სალექსო სტრიქონის დასაწყისი სიტყვა მეორდება რამდენიმე სტრიქონში. ანაფორული გამეორება, საერთოდ, გამეორების საშუალებაა და გარკვეული კეთილშეშეობა შექმნის ტექსტში.

პოემის III თავში „სად“ სიტყვა იწყებს რვა სტრიქონს, ხოლო XV თავში სიტყვა „უცებ“ მეორდება სამ სტრიქონში:

უცებ სცოდნია ჩამობნელება,
უცებ სამოთხეს ჭოჯოხეთად ჰქმნის,
უცებ გატკბობს და უცებ აფორდება.

პოემის XX და XXI თავებში რამდენიმე სტრიქონს იწყებს სიტყვა „თითქო“.

პოემის ენაში ძალიან ხშირად გვხვდება შემდეგი სიტყვების გამოყენება: ეგრე, იქ, ეგ, კვლავ, არ, და, და სხვ.

პოემაში გამოყენების სხვა შემთხვევებიც გვხვდება, მაგრამ ყველას აქ წარმოდგენა საჭირო არაა. როგორც ჩანს, თვალნათლივ დასტურდება, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ილია ჭავჭავაძე გამოყენებას, როგორც ენის (მეტყველების) განსაკუთრებულ შესაძლებლობას.

IV. მოღალური საშუალებანი

მეტყველებაში ცნობილია ისეთი სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც ენის დასრულებული ფაქტის (წინადადების) გრამატიკულ ორგანიზებულობაში არ ხვდებიან, მაგრამ ლოგიკურ-ემოციურ ფუნქციას მკვეთრად გვიჩვენებენ. ასეთ სიტყვებსა და გამოთქმებს მოღალური საშუალებანი უნდა ეწოდოს.

მოღალურ საშუალებებში შეიძლება გაერთიანდეს: მიმართვა, დანართი, განკერძოებული განსაზღვრება, განკერძოებული გარემოება, ჩართული და შორისდებული¹.

შორისდებული რომ სტილისტიკური შესაძლებლობაა, ეს დავას არ იწვევს. შორისდებულების შესახებ ფრიად მართებული მოსაზრებები აქვთ ა. შანიძეს², ო. გაჩეჩილაძეს³, ბ. ფოჩხუას⁴.

სტილისტიკურ საშუალებებად უნდა იქნეს მიჩნეული სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც გრამატიკულად განკერძოებულია წინადადების წევრებისაგან, მაგრამ მთქმელი მათი საშუალებით საგნისა და მოვლენის შესახებ გარკვეულ მიმართებას გამოხატავს.

მიმართვა

ბოლოს ჰკითხა მან — ეინა ხარ, შვილო?

სულ დამავიწყდა მამის ნათქვამი: —
ნუ ენდობიო, შვილო, ამ მყინვარს...

ღმერთო, ნუ მიწყენ, ნურც შენ გამკიცხავ.
მე უმეცარსა მეტის თქმისთვისა...

¹ ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974, გვ. 78.

² ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973, გვ. 621.

³ ო. გაჩეჩილაძე, ემოციური შორისდებულები ქართულში, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, № 2, 1968, გვ. 16; მისივე, იმპერატიული შორისდებულები ქართულში, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, № 1, თბ., 1969, გვ. 21.

⁴ ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974, გვ. 124.

უცებ გაშეშდა... ეჰა, წაწყმედავ,
ეს რა სურვილი გულს გაიტარა!...

განკერძოებული განსაზღვრება

რომ ნასროლს ნადირს, მუნ შეფარებულს,
მონადირეც კი ვერ ახლებს ხელსა.

და მალალს შებლსა, ნაოჭად შეკრულს,
შარავანდელი გადაჰყენოდა.

თითქო მათშიგან ჩასახებულა
თვით სათნოება, კდე მით მოსილი.

და დაუწყნარდა ძალს შევნებისას
იგი მწირიცა მწყურალი, გულმშრალი.

განა სწყინს ღმერთსა, რომ კაცი შეჰხარის
ქვეყანას, ღვთითვე დაბადებულსა?

არა და არა! ... არ აიყრის გულს,
და სულს, ღვთისგან უკვე მიჩნეულს...

არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
ხორცს, ესოდენ ღვაწლით და ტანჯვით ძლიერს!

განკერძოებული გარემოება

ერთხელ, საღამოს, ლოცვით დაღლილი
გადმომდგარიყო ზღუდის კარებსა.

და იქ, სად წმინდანთ უდიდებიათ
ღმერთი მჭაერის და ჭეშმარიტების,
იქ, სად უწირავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქებისა და ღაღადების...

ჩართული

ღაერჩენილიყავ, მერე ვინ იცის,
გავაღწევდილა ამ ღამეს ბედშავს?...
თურმე ნუ იტყვი, გზა ამრევია
და მოესდგომივარ მონასტრის ზღუდეს.

— „შენ კი ეშმაკი, მგონი, გვგონე“.

— „ნუ მიწყენ, შვილო, და ნურცა გიკვირს!...
შ ე ნ ე ვ ე ს თ ქ ე ი, სხვა ვინ მოხედავს ქვეყნით
ერთს დავიწყებულს და განდევილს მწირს!“

— „ვევთი არის, ჩ ა ნ ს, ნება ღვთისა“...
არ შერისხულა, ს ჩ ა ნ ს, ჯერეთ ღვთისგან!...

შორისდებულები

„კაცი, ვარ, კაცი! ... მომეცი ბინა,
მიხსენ, ღ ვ თ ი ს მ ა დ ლ ს ა, სიკვდილისაგან.

ხეალ თუნდა მთელ ზურგს მე ამოგიტან,
ოღონდ დღეს გავთბე, შ ე ნ შ ე ნ ი ღ მ ე რ თ ი“.

ვ ი შ! ... რად გავტეხე მამის ნათქვამი!...

„უჰ, უჰ, რა ცივა... სთქვა მან სტუმარმა:—
ლამის გავშეშდე სიცივისაგან.

სხვა ხომ შენც იცი... ღ მ ე რ თ მ ა გ ა რ ჩ ი ნ ო ს,
როგორც შენ მე დღეს გადამარჩინე.

უცებ გაშეშდა... ე ჰ ა, წაწყმედავ;
ეს რა სურვილი გულს გაიტარა! ...

და ვ ა ი, წმინდა ღვთის-შობლის ნაცვლად,
თვალ-წინ დაუდგა იგივე ქალი!

ა ჰ ა, მივარდა, ზღუდის პირს დადგა
და მწყურვალეებით უცქერს მთის წვერსა...

მივარდა ლოცვანს, დააყრდო სხივზედ
და, ე ჰ ა, სხივმა არ დაიჭირა!...

სტილიზაცია

ზოგჯერ მეტყველებაში გამოყენებულია ისეთი საშუალებები, რომლებსაც ვერ მივიჩნევთ სტილურ ნიშნებად; მაგალითად, ა რ ქ ა ი ზ მ ე ბ ი, დ ი ა ლ ე ქ ტ ი ზ მ ე ბ ი, ყ ა რ გ ო ნ ი ზ მ ე ბ ი და სხვ. ამ საშუალებების ხშირი გამოყენება გარკვეულ ელფერს ქმნის მეტყველების ფაქტში; ამის შესაბამისად გვხვდება სტილიზაცია არქაიზმებით, ნეოლოგიზმებით, ყარგონიზმებით და სხვ. სტილიზაციის მაგალითად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ელიპსისი, ინვერსია და სხვ.

ა რ ქ ა ი ზ მ ე ბ ი

„განდევგლის“ ენაში უფრო ხშირად არქაიზმები გვხვდება; ნაწარმოების შინაარსობრივი ხასიათი ენაშიც იჩენს თავს. მწერალი ცდილობს, რომ სიძველის ელფერი ჰქონდეს როგორც შინაარსს, ისე გამოხატვის საშუალებასაც.

პოემის ენაში ხშირად გვხვდება ადგილის ზმნიზედის არქაული სახე „მუნ“:

უწინდელს დროში ღეთისა მოსავთა
გამოუქვაბავთ მუნ მონასტერი.

და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი

რომ ნასროლს ნადირს, მუნ შეფარებულს,
მონადირეც კი ვერ ახლებს ხელსა.

და მუნით თურმე გადმოდენილა
შუქი მზისა და მთვარის ნათელი.

რამდენიმე შემთხვევაა, როცა ბრუნვის ფორმები გვხვდება ძველი ქართულის მიხედვით:

— „უჰ, უჰ! რა ცივა! ..— სთქვა მან სტუმარმან“

ზოგჯერ თანდებულია ძველი ქართულის სახით:

აქ ჰღირსებიან მართალთა თანა
სავანესა მას საუქუნოსა.

ძალიან ხშირადაა მსაზღვრელისა და საზღვრულის წყობა ძველი ქართულის მიხედვით, ე. ი. წყობა პოსტპოზიციურია:

მზე სხივაფენით ამოვიდოდა,
იმ სარკმლით სხივი მისი სენაკში
სვეტად ბრწყინვალედ ჩაეშვებოდა.

და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი,

პოემის ენაში ძალზე თვალსაჩინოა განმსაზღვრელ ნაწილაკებად ჩვენებითი ნაცვალსახელების გამოყენების შემთხვევები:

და ხორცესხელი მზის სხივი იგი
უფლის ბრძანებით ზედ შეირჩენდა.

აქ ს უ ლ ი მ ი ს ი ადევადებულა...
და ვით ქუ რ ქ ე ლ ი ი გ ი წყმედლო
ცრემლით ურეცხავს, უსოვლებია.

და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი,
ვითა დ ე ლ ე ს ა მ ა ს გ ლ ო ვ ი ს ა ს ა.

მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ე ს ო დ ე ნ ი ყ ო წყნარი და ტკბილი.

ძველი ქართულის ფორმით ერთ სტრიქონში ბრძანებითის ფორ-
მებია გამოყენებული: მეორე პირისათვის — „ამოვედ!“ და მესამე
პირისათვის „იყავნ!“.

„ამოვედ, ვინც ხარ!... იყავნ ნება ღვთისს!...“

სტილიზაციის მაგალითებად უნდა მივიჩნიოთ ზოგიერთი გრა-
მატიკული მოვლენის არქაიზაცია ან საგანგებო სიზშირით გამოყე-
ნება. მაგალითად, როგორც ცნობილია, სახელების მრავლობით
რიცხვს გამოხატავს ან-ე ბ სუფიქსი, ან ნ//თ/ა/ —სუფიქსები. ეს
უკანასკნელი უფრო გავრცელებული იყო ძველ ქართულში. ახლა
მისი საგანგებო გამოყენება უფრო სტილიზაციის ნიშნებს ატარებს.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი:

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ორბ-ნ-ი; არწივ-ნ-ი ვერ შეჰხვებიან,
სად წვიმა-თოვლ-ნ-ი, ყინულად ქმნილ-ნ-ი
მზისგან აროდეს არა დნებიან.

ეგრე ვიდოდნენ დღე-ნ-ი და წელ-ნ-ი,
ეგრე უბიწოდ იგი სცხოვრობდა.
უეტრად ასტყდა რამ ნიაე-ქარი,
დაჰბერა კლდე-თ ა, ნაპრალ-თ და მღვიმე-თ.

ესე ყოველ-ნ-ი, ერთად რეულ-ნ-ი
ჰგვანდნენ ცით ვლენილს რისხვას ღვთისასა.

და იქ, სად წმინდან-თ უდიდებიათ
ღმერთი მსჯავრის და ქეშმარიტების...

აწ შორის ნანგრევთ და ნატამალ-თ ა
მარტო ქარილა დადის და ქშუის...

ზოგჯერ საგანგებოდაა ორმაგი ბრუნვა:

დღე-და-ღამ სულტქმა და ღაღადება
მოპფენია კლდეს უინულ-ის ა-ს ა,

და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი,
ვითა ღელესა მას გლოვი-ის ა-ს ა...

და ვით ცხოველს ხატს ღეთის დიდებ-ისა-ს
შესკჳრდა მზესა განციფრებული.

ჰგანდნენ ცით ვლენილს რისხეას ღეთ-ის ა-ს ა,

თითქო ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს...
ღღეს მას საშინელს განკითხვ-ის ა-ს ა...

თუ ძეა კაცის, რამ მოიყვანა
ამ დროს, ამ ღამეს ქვეყნისა რღენ-ის ა-ს

მზეციც, ნადირიც თვის ბუდეში ჰძრწის
შორიდებული ამ რისხეას ღეთ-ის ა-ს.

ცხვარს ვაძოვებდი მამი-ჩემი-ის ა-ს,
ბალახმა ცხვარი ამოიტყუა
და მეც ამოვევე ფარასა ცხვრ-ის ა-ს

ზოგჯერ უჩვეულო ფორმაც კი არის მომარჯვებული: თ ვ ი ს თან-
დებული ინეა გავრცობილი ა ხმოვნით, როგორც ნათესაობითი
ბრუნვის ნიშანი:

ღმერთო, ნუ მიწყენ, ნურც შენ გამკიცხავ
მე უმეცარსა მეტის თქმის-თ ვ ი ს-ა...

როცა აქ ცხვარი მიძოვებია
და შემიხედავს მყინვარის-თ ვ ი ს-ა...

კიდევ შეიძლებოდა სხვაგვარი მაგალითების დასახელება, მაგ-
რამ სტილიზაციის გავებისათვის ესეც საკმარისია-

ე ლ ი პ ს ი ს ი (ე ლ ი ზ ი ა)

ენობრივ ფაქტში ზოგჯერ გამოტოვებულია რომელიმე ფუნქ-
ციის სიტყვა, მაგრამ ფრაზის აზრი მაინც გასაგებია; ასეთ შემთხვე-
ვაში ამოსავალია შემადგენელ სიტყვათა სემასიოლოგიური ერთობ-
ლიობა¹.

¹ О. С. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, М., 1966.

ცნობილი სტილისტიკოსი შ. ბალი ირიბი გამოთქმის საშუალებით მიიჩნევს ელიპსისს.

ელიპსისი გარეგნულად თითქოს სიტყვათა ეკონომიას იძლევა, მაგრამ საყურადღებოა იმით, რომ ფრაზა უფრო მოქნილი და მახვილიანი ხდება:

პირვეარი უნდა—ხელი არ ერჩის,
ლოცვის თქმა უნდა—ენა ებმება,
ხატის ხილვა სწყურს და იგივე... იგივე...
ქალი წყველი თვალთ ელანდება!

ინვერსია

გარკვეულ საფეხურზე ენაში ესა თუ ის მოვლენა ნორმად იქცევა. ძველი ქართულისათვის ნორმა იყო საზღვრულ-მსაზღვრელის თანმიმდევრობა, ე. წ. პოსტპოზიციური წყობა: „ვარდი წითელი“, მაგრამ ახალ ქართულში ნორმას წარმოადგენს პრეპოზიციური წყობა: „წითელი ვარდი“. თუ ახალი ქართულის ნორმას ამოსავლად მივიჩნევთ, მაშინ თანამედროვე ქართულში „ვარდი წითელი“ ინვერსიული წყობა იქნება.

ინვერსია არ ჩაითვლება სტილურ შესაძლებლობად, მაგრამ თუ ინვერსიას ხშირად მიმართავს მწერალი, მაშინ შეიძლება ამ ხერხს სტილიზაციის ძალა ჰქონდეს, ყოველ შემთხვევაში, გარკვეული ელფერი დააჩნდება მეტყველებას. თანამედროვე ქართულში საზღვრულ-მსაზღვრელის თანმიმდევრობის ე. წ. პოსტპოზიციური წყობის დაცვა არქაულ ელფერს გადასდებს ენას. ამ მოსაზრებით ინვერსია ნაწილობრივ მაინც იმსახურებს სტილისტიკის ყურადღებას¹.

ინვერსია თითქოს დარღვევაა ნორმისა და ეს მომენტი ყურადღებას ამახვილებს მეტყველების ფაქტისადმი, ეს კი იწვევს ფსიქოლოგიურ მახვილს ფრაზის გარკვეულ ნაწილზე.

„განდევილის“ ენაში ი. ჭავჭავაძე ხშირად მიმართავს სინტაქსურ ინვერსიას:

გასულან ამა ქვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა.

¹ Ш. Балли, Французская стилистика, М., 1961, стр. 317—319.

განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
ვით სამეფო ფოსტის ბოროტისასა,
სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს
განსაცდელსა მას ეშმაკისასა.

დღე-და-ღამ სულთქმა და ლაღადება
მოპყენია კლდეს უინჯლისასა,
და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი
ვითა დედესა მას გლოვისასა.

იმ საჩემლით სხივი მისი სენაკში
სვეტად ბრწყინვალედ ჩაეშვებოდა.

თითქოს ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს
დღეს მას საშინელს განციოხვისასა.

ეოცა ეს ხმა უჩვევეი მწირსა...

თუ მაცდური ხარ, სჩანს ღმერთს სწადიან,
მწირი ცოდვილი დღეს გამოშვადოს
ცეცხლი ჩამქრალი ფერფლ-ქვეშე მჩნდოდა

ხოლო რა შეუქიმიმაცეცხლისა...

თვით შური, მტრობა ვერ უპოვიდა
ქალს მშვენიერსა ვერაფერს ნაქლსა.

და დაუწყნარდა ქალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმშრალი...

— „მწყემსი ქალი ვარ... აქ მთის კალთაზედ
ცხვარს ვაძოვებდი მამიჩემისას.

ბალახმა ცხვარი ამოიტყუა
და მეც ამოვეყე ფარასა ცხვრისას.

დავრჩენილიყავ, მერე ვინ იცის,
გავალწევდი-ღამ დამესბედშავსწ
თითქოს თვით მადლსა შვენებისასა
თვისი საუნჯე აქ დაჰხნევია.

დაუცხრა სული აქოთებული...

დიდხანს დასცქერდა... ნეტარა სხივი
გულს ჩაეფინა ნელი და თზილი!

ქალი წყვეული თვალთვლანდება!

როგორც დასაწყისში აღინიშნა, ისეთი მცირე მოცულობის წარმოებში როგორც „განდევილია“, 450-ზე მეტი მაგალითია, რომლებშიც ესა-თუ-ის სტილისტიკური შესაძლებლობა გამოყენებულია. აქ წარმოდგენილი სტილისტიკური ანალიზი მაინც ყოველმხრივ ვერ ამოწურავს პოემის ენის ამ საშუალებებს.

„განდევლის“ ენის მრავალფეროვნება სავსებით შეესაბამება პოემის იდეურ-ესთეტიკურ სიმაღლეს. ამ მხრივ ნაწარმოები სანიმუშოა.

მეთოდოლოგიური შენიშვნები

„ქართული ენის სტილისტიკა“ ცალკე კურსის სახით დამკვიდრდა უნივერსიტეტისა და პედაგოგიური ინსტიტუტების სათანადო სპეციალობების სასწავლო გეგმებში; სტილისტიკის ელემენტები გათვალისწინებულია საშუალო სკოლების ქართული ენის პროგრამაშიც. მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ არ არსებობს სტილისტიკის კურსისათვის სათანადო პროგრამა, სახელმძღვანელო და არც ამ საგნის სწავლების მეთოდოლოგია. ასეთ მდგომარეობას აქვს თავისი მიზეზები: პირველ რიგში ის უნდა აღინიშნოს, რომ სტილისტიკა არის ახალი სასწავლო საგანი; მეორე მთავარი მიზეზი ის არის, რომ ჯერ კიდევ არ არსებობს ერთნაირი თვალსაზრისი ლინგვისტური სტილისტიკის საგანსა და ამოცანებზე.

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლების ქართული ენის ძირითად პროგრამაში (1974—1975 სასწ. წლის) თითქმის არაფერი არაა სტილისტიკის კურსიდან, თუ არ ჩავთვლით რამდენიმე სიტყვას ფრაზეოლოგიზმებზე. ეს შეიძლება გამოწვეულია იმითაც, რომ „სტილისტიკის საკითხები“ უფრო ვრცლადაა გათვალისწინებული ქართული ენის ფაკულტატიური კურსის პროგრამაში. მიუხედავად ამისა, არც აქ არის სტილისტიკის საკითხები ჯეროვნად წარმოდგენილი. ამას ისევ ის ძირითადი მიზეზი მოეპოვება, რომ ჯერ კიდევ ენათმეცნიერების სტილისტიკის საგანსა და ამოცანებზე ერთნაირი თვალსაზრისი არ არსებობს, და, ცხადია, პროგრამაც გარკვეულად ვერ ითვალისწინებს სათანადო შესასწავლ მასალას.

1974 წელს საქართველოს სსრ განათლების სამინისტრომ საშუალო სკოლებისათვის გამოსცა „ქართული ენის პრაქტიკული სტი-

ლისტიკა“ ამ წიგნში ძირითადად ენის (მეტყველების) კულტურის ცალკეული საკითხებია გარკვეული; შეიძლება ითქვას, რომ წიგნი წარმოადგენს ზოგიერთი ორთოგრაფიული წესის პოპულარიზაციას. თითქოს ამიტომ ეწოდა წიგნს „პრაქტიკული სტილისტიკა“.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ახლა შევხვდებით მოსაზრებას, რომ „პრაქტიკული სტილისტიკა“ და „ენის კულტურა“ თითქმის ერთნაირი შინაარსის შემცველი ხდებიან. „პრაქტიკული სტილისტიკის“ სახელმძღვანელოების შექმნაში გარკვეული დამსახურება მიუძღვის დ. ე. როზენტალს: «Нормативный характер практической стилистики сближает ее с тем широким разделом филологической науки, который носит название «культура речи»¹.

როგორც ჩანს, ცნება — „პრაქტიკული სტილისტიკა“ სათანადო გარკვეულობას მოკლებულია. მეტყველების კულტურის საკითხები IV—VIII კლასებში ნორმატიული გრამატიკის ყველა თემის სწავლებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული; ეს ასედაც უნდა იყოს, რადგან ენის სტრუქტურის სწავლების ერთ-ერთი მიზანია მეტყველების კულტურის დაუფლება; როგორც ირკვევა, ენის კურსის სწავლება გაგრძელდება მეცხრე კლასშიც. პროგრამის პროექტში თითქმის ძირითადად ენის კულტურის საკითხებია გათვალისწინებული. ხდება წინა კლასებში შესწავლილი მასალის გამეორება ორთოგრაფიისა და მეტყველების კულტურის საკითხებზე ყურადღების გამახვილებით. სასურველია, რომ IX კლასის პროგრამაში შეტანილ მასალას ეწოდოს „ენის კულტურა“.

მაგრამ ყოველივე ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ სტილისტიკა თავის ღირსეულ ადგილს იკავებს საშუალო სკოლის ენის კურსში. უადრესად მნიშვნელოვანი ძოვლენა იქნება, თუ სტილისტიკის კურსი ცალკე შემუშავდება საშუალო სკოლისთვისაც. რა თქმა უნდა, სტილისტიკის ელემენტების სწავლება თანმიმდევრულად აწარმოებს მეოთხე კლასიდან, მაგრამ მერვე ან მეცხრე კლასში სწავლების სისტემატურობის გზით უნდა დამკვიდრდეს სტილისტიკა, თუ გნებავთ, იმავე მეცხრე კლასის ქართული ენის საპროგრამო მასალაში, რომლისთვისაც უფრო შესაფერისია „ენის

¹ Д. Э. Розенталь, Практическая стилистика русского языка, М., 1974, стр. 9.

კულტურის“ დარქმევა; მისთვის განკუთვნილ დროში ადგილზე უნდა დაიკავოს ლინგვისტიურმა სტილისტიკამაც; კურსი უნდა იქნეს როგორც თეორიული, ასევე ფუნქციური მიზანდასახულობით აგებული. ეს ღონისძიება კიდევ უფრო გაამდიდრებს მეცხრე კლასის „ენის კულტურის“ საკითხთა წრეს და გარკვეულ როლს შეასრულებს მოსწავლეთა როგორც ზეპირი, ასევე წერილი კულტურის დაუფლების საქმეში.

ამ წიგნის მიზანია ფუნქციური სტილისტიკის მაგალითის ჩვენება ერთ-ერთი ნაწარმოების ენის სტილისტიკური ანალიზის გზით. ცხადია, ასეთ მუშაობას გარკვეული მეცნიერული და მეთოდოლოგიური მხარეები გააჩნია. პირველ რიგში უნდა განისაზღვროს ლინგვისტიური სტილისტიკის საგანი და შემდეგ მას მოჰყვეს მასალის სწავლების მეთოდოლოგიური შენიშვნები.

წიგნის ავტორი მომხრეა იმ მოსაზრებისა, რომლისთვისაც ლინგვისტიური სტილისტიკის საგანს წარმოადგენს ენის (მეტყველების) ყველა განსაკუთრებული შესაძლებლობა ანუ სტილისტიკური კატეგორიები (სტილური ნიშნები). მეტყველების განსაკუთრებულ შესაძლებლობებად ითვლება: სტილისტიკური ომონიმია (ტროპები), სტილისტიკური სინონიმია, გამეორებები და მოდალური საშუალებანი¹. ეს საშუალებები დაკავშირებულია ენის ყველა მხარის მასალასთან, უფრო მეტად კი — ლექსიკურ სფეროსთან. რათა უფრო სწორი წარმოდგენა შეგვექმნას, შემდეგი მაგალითის მოყვანა შეიძლება: ლექსიკოლოგია უნდა სწავლობდეს სიტყვებისა და გამოთქმების პირდაპირ (ძირითად, ჩვეულებრივ) მნიშვნელობებს, ხოლო ლექსიკურ სფეროში სტილისტიკამ უნდა შეისწავლოს გადატანითი (მეორადი) მნიშვნელობა-ფუნქციები; ამასთან ყველა განსაკუთრებული შესაძლებლობა, რომელიც კი გვხვდება მეტყველებაში ფონეტიკურ, გრამატიკულ და ლექსიკურ მხარეებთან დაკავშირებით.

ენის (მეტყველების) განსაკუთრებული შესაძლებლობები არ არის ენის ერთი რომელიმე ტიპის საკუთრება. სტილისტიკური კატეგორიები მეტ-ნაკლები რაოდენობით შეიძლება შეგვხვდეს ენის ყველა ტიპში, ე. ი. ყველა სახეობის ენაში: მეცნიერული ნაწარმოე-

¹ ა. გვენცაძე, ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1974:

ბის ენაში, ადმინისტრაციული დოკუმენტის ენაში, სიტყვიერი სელავენების ძეგლის ენაში, საოჯახო-შინაურულ სასაუბრო ენაში და სხვ.

ფუნქციური სტილისტიკა, იყენებს რა ზოგადი სტილისტიკის თეორიულ დებულებებს, სწავლობს ერთი რომელიმე ეპოქის ან მწერლის, ან ცალკეული ნაწარმოების ენის სტილს, როგორც სტილისტიკური კატეგორიების (განსაკუთრებული შესაძლებლობების) ერთობლიობას. ფუნქციურ სტილისტიკას მთავარ საშუალებად გამოყენებული აქვს ანალიზი. ენის სტილისტიკური ანალიზი ნიშნავს: სტილისტიკური კატეგორიების აღმოჩენას, მათს დახასიათებას და კონკრეტული გამოყენების თვალსაზრისით მათი ფუნქციის შეფასებას. როგორც ჩანს, სტილისტიკური ანალიზი აღწერთი ხასიათისაა, მაგრამ ენობრივ-სტილისტიკური საშუალების შეფასება ისტორიული ვითარების გათვალისწინებასაც გულისხმობს.

სტილისტიკის სწავლების პრინციპი

გრამატიკული მასალის სწავლება (საერთოდ მშობლიური ენის სწავლება) ორი ძირითადი პრინციპის შესაბამისად წარმოებს. ეს არის: კონცენტრულობისა და სისტემატურობის პრინციპები. პირველი გამოყენებულია დაწყებით კლასებში, ხოლო მეორე — შემდგომ კლასებში.

ამჟამად არც ლიტერატურის თეორიას (პოეტიკას) და არც სტილისტიკის საკითხებს სწავლების გარკვეული „პრინციპი“ არ მოეპოვება; მათთვის არაა ცალკე სასწავლო გეგმა, საათები არ გამოიყოფა ცხრილში და სხვ. ლიტერატურის თეორიის საკითხების სწავლების გამოცდილების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, გამოყენებულია „შემთხვევითობის“ პრინციპი; დაახლოებით ისე, როგორც სალექსიკონო მუშაობისას, ე. ი. სადაც შეგვხვდება სტილისტიკური კატეგორია, ამის შესაბამისად უნდა ავხსნათ კიდევ იგი.

სტილისტიკის საკითხების, ე. ი. სტილური ნიშნების, გაცნობა გვიხდება შესასწავლი ნაწარმოების შესაბამისად. თუ ამ ნაწარმოების ენაში მოიპოვება გამსაკუთრებული შესაძლებლობები, აუცილებელია მათზე შეჩერება; თუ არ მოიპოვება, მაშინ ეს აუცილებლობა არაა. კონკრეტული ნაწარმოების ახსნითი კითხვისას ენის ყო-

ველ ელემენტში გვხვდება ბგერები, მაგრამ ამ შემთხვევაში ფაქტის მნიშვნელობის გაგებას ხელს არ უშლის ფონეტიკის უცოდინარობა: ასევე არ არსებობს წინადადება, სადაც გრამატიკული წყობის რომელიმე მოვლენა არ იყოს, მაგრამ აზრის გაგებას ხელს არ უშლის გრამატიკული კატეგორიების უცოდინარობა. სულ სხვაა ლექსიკური მხარე: წინადადებაში ერთი სიტყვაც რომ ვამოერიოს უცნობი ან გაუგებარი, მთელი აზრის გაგება გაძნელებულია. უფრო რთული მდგომარეობაა სტილური ნიშნების არსებობის შემთხვევაში. ნაწარმოების ენაში გამოყენებულ მეტაფორებს, პერიფრაზებს, შედარებებს, ფრაზეოლოგიზმებს ან სხვას — აღვსნელს ვერ დავტოვებთ.

ამრიგად, განსაკუთრებული შესაძლებლობების ანუ სტილური ნიშნების გაცნობა გვიხდება იმის შესაბამისად, თუ ნაწარმოების ენაში მოიპოვება ასეთები; პრინციპი თითქოს „სტიქიურია“. ამიტომ ადვილიდან (მარტივიდან) ძნელსაკენ (რთულისაკენ) თანდათანობით გადასვლის გზა გამორიცხებულია სტილისტიკის ელემენტების სწავლებისას.

არის ერთი უაღრესად საყურადღებო თავისებურება იმ მხრივ, რომ ზოგიერთი ნაწარმოების ენაში ერთდროულად სხვადასხვა სახის 4—8 განსაკუთრებული შესაძლებლობა გვხვდება. ვერც ერთს ვერ დავტოვებთ უყურადღებოდ. ეს გარემოება კიდევ უფრო რთულებს სტილისტიკის ელემენტების სწავლების საქმეს.

სტილისტიკის სწავლების მეთოდი და ხარჯი

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ სტილისტიკის კატეგორიების სწავლებაში ვიცავთ „შემთხვევეითობის“ პრინციპს, ე. ი. როცა გვხვდება სტილური ნიშანი, მაშინ ვჩერდებით მასზე. სტილისტიკის კატეგორიების სწავლების ერთ-ერთი მთავარი მეთოდია საუბრის მეთოდი. მაგრამ თუ როგორ გავაცნობთ მოსწავლეს ენის განსაკუთრებულ შესაძლებლობას, ეს სულ სხვა რიგის საკითხია. ენის ყოველი განსაკუთრებული შესაძლებლობა რთული ერთეულია თავისი ლოგიკურ-ფსიქოლოგიურ-ესთეტიკური ელემენტების გამო. ამიტომ ასეთი ერთეულების გაცნობა სათანადო პერიოდულობას საჭიროებს.

პირველი პერიოდი უნდა შევეფარდოთ დაწესებულ კლასებს: დაწყებითი კლასების მოსწავლე ვერ შესწავლება ისეთ ცნება-ტერმინს, როგორცაა, მაგალითად, მეტაფორა, პერიფრაზი და სხვ. ამიტომ სტილისტიკური კატეგორიის გაცნობისას უნდა მივმართოთ მიხვედრის შესაძლებლობას. ასეთი მუშაობა გულისხმობს დაკვირვებას სტილისტიკურ კატეგორიაზე, მაგრამ გამორიცხულია ცნების ფორმულირება და ტერმინის გამოყენება. უნდა მივმართოთ კითხვების ხერხს, რომელიც თანდათან მიხვედრებს ბავშვებს ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობის ფუნქციას; რა თქმა უნდა, მიხვედრის მახვილი გადატანილი იქნება ლოგიკურ მხარეზე, როგორც ეს საერთოდ ხდება სალექსიკონო მუშაობის დროსაც.

მეორე პერიოდს შეიძლება გარდამავალი ეწოდოს; ეს პერიოდი მოიცავს მეოთხე და მეხუთე კლასებს. ამ კლასების მოსწავლეთათვისაც ძირითადად მიხვედრის ასპექტი რჩება სტილისტიკის ელემენტების გაცნობისათვის, მაგრამ შესაძლებელია, გამოყენებულ იქნეს ამოხსნის გზაც. ამოხსნის საშუალება არ გამოირიცხავს მიხვედრას, მაგრამ ამოხსნა გულისხმობს მოსწავლის დამოუკიდებელ შესაძლებლობასაც, ე. ი. ზოგ რამეს თვითონ უნდა მისწვდეს. ამ პერიოდში შესაძლებელია მუშაობის თანდათანობით გართულებაც იმ მხრივ, რომ ყურადღება მიექცევა ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობის არა მარტო ლოგიკურ მხარეს, არამედ ესთეტიკურსაც. მიხვედრის ხერხი ძალაში რჩება ამ პერიოდშიც, მაგრამ კითხვები დარისმის იმდაგვარად, რომ შეიცავს ამოხსნის ელემენტებსაც. მაგალითად, თუ გასაცნობია შედარება, კითხვებში საჭიროა გამოვყოფოთ სიტყვა „შედარება“, მაგალითად, რასთან არის შედარებული? ასეთი მიხვედრილობით გააღვივდება ამოხსნაც და სათანადო ტერმინის მიწოდებაც. ერთხანს შეიძლება თავიც შევიკავოთ ცნება-ტერმინის ფორმულირებაზე, ე. ი. განსაზღვრება-წესის ჩამოყალიბებაზე. მოსწავლემ იცის, რომ არსებობს ერთგვარი საშუალება, სადაც საგნების ან მოვლენის ნიშან-თვისებების შედარებას აქვს ადგილი; თან სიტყვა შედარებაც გვხვდება და შემდეგისათვის გვაძლავს. ეს შემდეგი სამუშაო არის განსაზღვრება-განმარტების ფორმულირება და მისი წესის დამახსოვრება.

გარდამავალ პერიოდში ზოგიერთი ცნება-ტერმინის ფორმულირების დასწავლას მივმართავთ. მაგალითად, რა არის შედარება, გა-

მეორება, ეპითეტი და სხვ. მაგრამ ზოგიერთი კატეგორია შეიქმნა ისევე მიხვედრილობის საშუალებით გავაცნოთ და თავი შევიკავოთ განსაზღვრისაგან. მაგალითად, მეტაფორა, პერიფრაზი, ფრაზეოლოგიზმები და სხვ.

მესამე პერიოდი მეექვსე, მეშვიდე და მერვე კლასებს მოიცავს: აქ უფრო ადვილია გამოყენებულ იქნეს ამობხინის საშუალება, როგორც დამოუკიდებელი უნარისა და ჩვევების გამოქვადვინების გზა, და სტილისტიკური კატეგორიების გაცნობა ყოველთვის განმტკიცდება განსაზღვრებების დასწავლით: აქ მეტი ყურადღება უნდა მიექცეს მოსწავლეთა საშინაო დამოუკიდებელ მუშაობას და სტილისტიკური საშუალებების ლოგიკურ-ემოციურ-ესთეტიკური ფუნქციის შეფასებას მეტყველების კულტურის თვალსაზრისით.

შეიძლებოდა გამოყოფილიყო მეოთხე პერიოდიც, მაგრამ ეს დაკავშირებულია სტილისტიკის კურსის სისტემატურობის პრინციპით სწავლებასთან: ეს კი მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუ მეცბრე კლასში კვირაში ერთი საათი მაინც დაეთმობა სტილისტიკას. საგანი ადვილს დაიკავებს ცხრილში, იქნება სათანადო სახელმძღვანელო და სხვ. ასეთი მდგომარეობა დიდად შეუწყობს ხელს მოსწავლეთა ენის კულტურის დონის ამაღლებას, მათი განათლების ჰორიზონტის გაფართოებას, დამოუკიდებელი მუშაობის ჩვევების განმტკიცებას და პრაქტიკულად გამოყენების ცოდნას.

სახელმძღვანელოები

დაწყებითი კლასებისათვის (I, II, III) საერთოდ მეტყველების კულტურის განვითარებისა და, კერძოდ, სტილისტიკის ელემენტების გაცნობისათვის განსაკუთრებული სახელმძღვანელოს არსებობა არ არის აუცილებელი: საჭიროა მასწავლებელს ჰქონდეს პროგრამა და მიზანშეწონილი მეთოდოლოგიური მითითებები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ახსნით კითხვასთან დაკავშირებით სტილისტიკის ელემენტებზე ყურადღების გამაზვილებას.

ცალკე სახელმძღვანელო არ იქნება საჭირო აგრეთვე მეორე პერიოდისათვის, ე. ი. IV—V კლასებისათვის. მაგრამ ამ კლასებში მეტი ყურადღება მიექცევა მოსწავლეთა დამოუკიდებლად მუშაობას სტილისტიკური ერთეულების ამოცანობად: საამისოდ საჭირო იქ-

ნება საკითხავი ტექსტების ბოლოში სათანადო კითხვების დასმისა და ამ კითხვების მიხედვით მოსწავლეთა ვარჯიში. კითხვები დასმება იმის შესაბამისად, თუ რომელი სტილისტიკური კატეგორია შეგვეხვება და საკითხავ ტექსტში. სტილისტიკური კატეგორიის სიაღველესიძნელე განსაზღვრავს კითხვების ხასიათს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სასწორი გადაიხრება ან მიხედობს აკენ, ან ამოხსნის აკენ.

ტექსტების ბოლოში სტილისტიკური კატეგორიის გაცნობისათვის საჭირო კითხვები უნდა ჩამოყალიბდეს უადრესად მიზნობრივად და არ გამოიწვიოს სახელმძღვანელოს გადატვირთვა.

ცალკე სახელმძღვანელოების საჭიროება უფრო გამართლებული იქნება შემდეგი საფეხურისათვის, ე. ი. VI—VIII კლასებისათვის. ამ კლასებში უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მიხვედრაც და ამოხსნის შესაძლებლობაც. გარდა ამისა, ამ საფეხურზე მუშაობა რთულდება იმით, რომ დასასწავლია სტილისტიკური კატეგორიის განსაზღვრაც. ყოველივე ეს გათვალისწინებულ უნდა იქნეს სტილისტიკის კურსის სახელმძღვანელოს შედგენისას.

რა თქმა უნდა, სახელმძღვანელოს ავების სხვადასხვა საფუძველი არსებობს, მაგრამ ამოსავლად უნდა მივიჩნიოთ დებულება, რომ სტილისტიკური კატეგორიების გაცნობა გვიხდება იმის შესაბამისად, არის თუ არა ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობა საკითხავ ტექსტში. სახელმძღვანელოში ყოველი ტექსტის ენის მიხედვით სტილისტიკური ანალიზის გამოყოფა და გაცნობა მოხდება შესაბამისი კატეგორიებით და სათანადო მეთოდური ხერხებით, აგრეთვე იქვე მიეცემა განსაზღვრების ფორმულირება.

ასეთი სახელმძღვანელოს შექმნის ტრადიცია იცის რუსულმა მეთოდურმა ლიტერატურამ: *Логико-стилистические разборы образцов прозы и поэзии, пособие при практическом изучении стилистики, теории прозы и поэзии при ведении объяснительного чтения на высшей его ступени для средних классов гимназий, реальных училищ, учительских институтов и семинарий и старшего класса городских училищ*¹.

¹ Составил К. Козьмин, Москва, 1892.

საინტერესოა, რომ ამ სახელმძღვანელოში ცალკე დარგადანაწარმოებული მოყოფილი სტილისტიკა და გვერდში უდგას პროზისა და პოეზიის თეორიას. ყურადღების ღირსია აგრეთვე ისიც, რომ სახელმძღვანელოში სტილისტიკის საგნად მიჩნეულია ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობები ანუ სტილისტიკური კატეგორიები.

აღნიშნული სახელმძღვანელო შედგენილია სკოლებში გამოყენებული ქრესტომათიების მასალის თანმიმდევრულად. ქრესტომათიაში შეტანილი ტექსტები პირველ რიგში დახასიათებულია ლიტერატურის თეორიის (პროზისა და პოეზიის თეორიის) თვალსაზრისით: რა ჟანრისაა ნაწარმოები, რომელი მეტრიკაა დაწერილი ლექსი, როგორი პერიოდებია, რა სურათები გამოიყოფა, როგორ ვითარდება სიუჟეტი ლოგიკურად, როგორია დასკვნა და სხვ. დაბოლოს მთავრდება „სტილისტიკური შენიშვნებით“ („Стилистические примечания“). ამ ნაწილში ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობებია აღსანიღი იმის შესაბამისად, თუ რომელი გვხვდება ტექსტის ენაში. საჭიროდ მიგვაჩნია, მოვიყვანოთ ა. ს. პუშკინის ლექსის „პეტერბურგის დაარსების“ („Основание Петербурга“) „სტილისტიკური შენიშვნები“.

«Стилистические примечания:

1. «Все флаги в гости будут к нам», т. е. корабли всех наций — метонимия.
 2. «Ногою твердой стать при море» — метонимия.
 3. «Лес неведомый лучам» — метафора. Лучи солнца не освещали лес, потому что от болот поднимался непроницаемый туман.
 4. «Природой здесь нам суждено в Европу прорубить окно». Россия до завоевания берегов Балтийского моря была окружена враждебными соседями, которые препятствовали ее сношениям с Европою. Они составляли как бы стену, которая отделяла Россию от Европы. Петр, овладев берегом Финского залива и построив здесь Петербург, прорубил в этой стене окно, т. е. овладел частью тех земель, которые отделяли Россию от Европы, и создал для России на долгое время единственный и удобнейший пункт, через который как через окно, стало проникать в нее европейское просвещение».
- ამ წარმოდგენილი „სტილისტიკური შენიშვნების“ მაგალითი ტრადიციული არაა სხვა ნაწარმოებისათვის. ცალკეული ტექსტის ში-

ნაარსის შესაბამისად იცვლება როგორც ლოგიკურ-ესთეტიკურ, ასევე სტილისტიკური შენიშვნების ხასიათი. ჩვენ ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ეს მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელო არ ხასიათდებოდეს ნაკლოვანებებით, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მაინც საყურადღებოა და ასეთ წიგნს დიდი სამსახურის გაწევა შეეძლო მოსწავლეთათვის და მასწავლებლებისათვისაც.

სულ სხვაგვარად გადაწყდებოდა სახელმძღვანელოს საკითხი სწავლების შემდგომ პერიოდში, ე. ი. თუ მეცხრე კლასში მაინც შემოღებულ იქნებოდა სტილისტიკის დამოუკიდებელი კურსის სწავლება სისტემატურობის პრინციპის მიხედვით. ასეთი სახელმძღვანელო თავს მოუყრიდა მანამდე მიღებულ ცოდნას და განამტკიცებდა მის თეორიულ საფუძვლებს.

ცხადია, სახელმძღვანელოების ტიპზე მსჯელობა უქმად დარჩება, თუ სტილისტიკის სწავლების საკითხებმა უფლებრივად თავისი ადგილი არ დაიკავა ენის სწავლების საერთო კურსში.

ცნებაები და ტერმინები

სპეციალური შესწავლის ღირსია სტილისტიკური ცნებები და მათი გამოხატველი ტერმინები. როგორც აღნიშნული გვექონდა, სტილისტიკური კატეგორიები ანუ ენის განსაკუთრებული შესაძლებლობები გვხვდება ლიტერატურის მკოდნეობის სახელმძღვანელოებში. აქ თითქოს „ლიტერატურის საზომით“ ფასდება ეს ენის შესაძლებლობები, მაგრამ უფრო მართებული იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ენათმეცნიერებამ მაინც თავისი სიტყვა უნდა თქვას სტილისტიკური საშუალებების შესახებ. ამ თვალსაზრისით უნდა დახუტდეს ენის განსაკუთრებულ შესაძლებლობათა წრე და მიეცეს მათ ენათმეცნიერული დახასიათება.

ამასთან ერთად ჯერ კიდევ საგანგებო ყურადღებას მოითხოვს სტილისტიკური ცნებების გამოხატველი ტერმინების შერჩევა და საყოველთაოდ დაწესება. ტერმინთა უდიდესი ნაწილი ტრადიციულად მოჰყვება ენის კურსის საკითხების ისტორიას, მაგრამ თანამედროვე დონეზე საჭირო იქნება, ზოგიერთის მაინც, შემოწმება და შერჩევა.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ სტილისტიკის სწავლებისათვის საჭირო თვალსაჩინოების მასალები თითქმის სრულებით არ მოგვეპოვება. რა თქმა უნდა, შემდეგში სტილისტიკის თვალსაჩინოების შექმნის საკითხი იმის მიხედვით გადაწყდება, თუ რა ადგილს დაიკავებს სტილისტიკა ენის სწავლების კურსში და ამასთან ერთად რა სახის სახელმძღვანელოები შეიქმნება. მაგრამ ახლანდელ მდგომარეობაშიც შეიძლება სტილისტიკური თვალსაჩინოების მასალების გამოყენება. რა დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ექნებოდა პლაკატებს, რომლებზეც მკვეთრი ფერებით დაიბეჭდებოდა კარგი იდიომები, აფორიზმები, ანდაზები, შედარებები, მოდალური საშუალებები და სხვ. ყველაფერი ეს ხომ მეტყველების კულტურის ამაღლებას ემსახურება. თუ მოსწავლეს თვალწინ ექნება ასეთი დიდაქტიკური საშუალებები, იგი ყოველ მომენტში იმახსოვრებს მათ, უცხოველდება ინტერესი, იბადება საჭიროება მათი გამოყენებისა და სხვ. ამრიგად, სტილისტიკის სწავლების დიდაქტიკური მასალების შექმნის საკითხიც დადებითად უნდა გადაწყდეს.

შინაარსი

პოემა „განდევილი“	31
I სტილისტიკური ომონიმია	6
II. სინონიმია	28
III. გამეორება	38
IV. მოდალური საშუალებანი	49
მეთოდოლოგიური შენიშვნები	57

რედაქტორი ო. დოლაბერიძე

გადაეცა წარმოებას 27/II-76
 ხელმოწერილა დასაბეჭდად 7/VI-76
 ქალაქის ფორმატი 60×84
 ნაბეჭდი თაბახი 4,25
 საარტიკულო-საგამომცემლო თაბახი 3,23

ფასი 18 კპ.

შეკ. 307

უგ 06600

ტირ. 5000

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა, თბილისი, 380028, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.
 Типография Тбилисского университета, Тбилиси, 380028, пр. И. Чавчавадзе, 1.

59/11

ფანო 18 კპ.